

ลิเกพื้นเมืองล้านนา

คณะ ส.สันคะยอม 2 อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

The Native Lanna Likay: Sor Sankhayom 2 group,

San Pa Tong District, Chiang Mai

ภูเดช แสนสา¹ และฐิตาภรณ์ ชุมภูศรี²

Phudet Sansa and Thitaporn Chomphusri

¹อาจารย์ และนักวิจัยสมทบ ศูนย์วิจัยด้านล้านนา สถาบันวิจัยสังคม

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

²นักกิจกรรมบำบัด เทศบาลตำบลหนองตอง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่

และทายาทเจ้าของคณะลิเก ส.สันคะยอม 2

วันที่รับบทความ : วันที่ 29 กันยายน 2565

วันที่ส่งบทความที่แก้ไข : วันที่ 20 ตุลาคม 2565

วันที่ตอบรับบทความเพื่อตีพิมพ์ : วันที่ 21 พฤศจิกายน 2565

บทคัดย่อ

ลิเกพื้นเมืองล้านนาเกิดขึ้นเมื่อเจ้าดารารัศมี พระราชชายา เสด็จกลับนครเชียงใหม่เป็นการถาวรในปี พ.ศ. 2457 ปีต่อมาได้รับครุรอด ครูชั้น อักษรทัพบ ครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทยมาเป็นครูสอนดนตรีไทย ฟ้อนรำ ละคร โขน รวมถึงลิเก ให้เจ้านายฝ่ายเหนือและข้าราชการภายในคุ้มท่าเจดีย์แก้ว (คุ้มริมปิง) โดยเริ่มแรกได้จัดแสดงเป็นการภายในในพระตำหนักส่วนพระองค์ที่คุ้มท่าเจดีย์แก้ว และมีการนำมาจัดแสดงบุชาเสาอินทสีลที่วัดเจดีย์หลวงเพียงปีละครั้ง ภายหลังพ่อบุญมี ปัญญาศ หนึ่งในผู้เล่นลิเกในคุ้มท่าเจดีย์แก้วได้สืบทอดให้มิตรสหายและลูกศิษย์จัดแสดงร่วมกันในงานไล่ชังดอกบุชาเสาอินทสีลประจำปีสืบท่อมานี้ แต่บรรดามิตรสหายและลูกศิษย์เกือบทุกคนไม่ได้นำการแสดงลิเกมาเป็นอาชีพ เป็นการแสดงชั่วคราวในงานพิธีกรรมของเมืองเท่านั้น มีเพียงพ่อทองสุข ชุมภูศรี ที่ยึดแสดงลิเกเป็นอาชีพ เนื่องจากเคยเล่นลิเกกับคณะลิเก ส.ประเสริฐศิลป์ และได้จัดตั้งคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 มาตั้งแต่ก่อนหน้านั้นแล้ว

ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 บรรยากาศความนิยมชมลิเกในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูนเป็นไปอย่างคึกคัก ประกอบกับขณะนั้นเส้นทางรถไฟได้มาถึงจังหวัดเชียงใหม่หลายปีแล้ว จึงทำให้การเดินทางสะดวกสบาย โดยเฉพาะการขนย้ายสัมภาระต่าง ๆ ดังนั้นจึงมีคณะลิเกไทยจากจังหวัดสุโขทัยและจังหวัดอื่น ๆ ในภาคกลางได้เดินทางขึ้นมาเปิดโรงลิเกจัดแสดงในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูนเป็นระยะ ๆ นักแสดงลิเกและนักดนตรีไทยหลายคนที่ย้ายมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูนได้กลายเป็นครูสอนลิเก รวมถึงตีระนาดประกอบการเล่นลิเกให้กับคนท้องถิ่นจนคนท้องถิ่นสามารถตั้งคณะลิเกพื้นเมืองล้านนาอีกกว่า 20 คณะ ในช่วงทศวรรษ 2490 – 2500

ส่วนคณะ ส.สันคะยอม 2 ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2498 สืบต่อจากคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ ที่ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2490 ซึ่งผู้ก่อตั้งคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ คือ พ่อน้อยแสน เตจ๊ะ บ้านสันคะยอม ได้เรียนลิเกกับพ่อมอย พ่อน้อยโม่่ง และพ่อมา ลิเกพื้นเมืองล้านนารุ่นเก่าบ้านสันป่าตอง ภายหลังพ่อทองสุข ชุมภูศรี ได้ฝากตัวเป็นลูกศิษย์และเล่นลิเกกับพ่อน้อยแสน เตจ๊ะ เมื่อคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ได้ยุบคณะ พ่อทองสุข ชุมภูศรี จึงได้ฟื้นฟูและก่อตั้งขึ้นมาอีกครั้งเป็น คณะ ส.สันคะยอม 2 สืบมาจนปัจจุบัน โดยสามารถแบ่งพัฒนาการของคณะ ส.สันคะยอม 2 ออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงแรกบริหารคณะโดยพ่อทองสุข ชุมภูศรี ส่วนใหญ่ยังคงสืบทอดตามลักษณะลิเกพื้นเมืองล้านนาแบบเดิม โดยเพิ่มสิ่งแปลกใหม่ด้านรูปแบบการแสดงเข้ามา เช่น รำอวยพร เต็นฟลอโชว์ ดนตรีลูกทุ่ง และลิเกเส็ด และช่วงที่ 2 บริหารคณะโดย พ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี ได้มีการปรับเปลี่ยนหลายอย่างเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและถูกใจผู้รับชมในยุคปัจจุบัน ทั้งแสงสีเสียง เครื่องดนตรี เครื่องแต่งกาย มีเวทีลิเก และลดบรรทุกขนย้ายอุปกรณ์การแสดงของตนเองที่สามารถรับทำการแสดงได้ทั้งภาคเหนือและทั่วประเทศ

คำสำคัญ: ลิเกพื้นเมืองล้านนา ส.สันคะยอม 2 เชียงใหม่ สันป่าตอง

ABSTRACT

The native Lanna Likay occurred when Princess Dara Rasami, the royal consort of Siam, returned to Chiang Mai permanently in 1914. The following year, she received Kru Rod and Kru Chat Aksorn Thap, Thai music and dramatic teacher to teach Thai classical music, drama, pantomime, including Likay for northern lords and courtiers in Khum Tha Chedi Kiew (Khum Rim Ping). Likay was initially performed inside the royal palace, Khum Tha Chedi Kiew and the Inthakhin pillar worship at Wat Chedi Luang only once a year. Later, Mr. Boonmee Panyayot, one of the Likay actors in the Chedi Kiew, inherited it for his friends and disciples to join performing in the annual ceremony of putting flower to worship Inthakhin pillars every year. However, almost all friends and disciples did not bring Likay performances as their career. It was just a temporary performance at the city ceremony. Only Mr. Thongsuk Chumphusri who took Likay as his career because he used to play Likay with the Likay Sor Prasertsilp group and had set up Sor San Kayom 2 group since then.

During the period after World War II, the atmosphere of Likay's popularity in Chiang Mai and Lamphun was bustling. In addition, at that time, the railway line had arrived in Chiang Mai for many years. The journey is, therefore, convenient especially for transporting luggages. Therefore, during that time, Thai Likay groups from Sukhothai and other provinces in the central region had travel to set up a Likay stage in Chiang Mai and Lamphun periodically. Many Likay actors and musicians who have settled in Chiang Mai and Lamphun had become Likay teachers including playing xylophone for local Likay performances. Until the folk people could establish more than 20 indigenous Lanna Likay group during the 1947-1957.

As for the Sor San Kayom 2 group, it was established in 1955 as a successor to the Sor Prasertsilp group which was established in 1947, the founder of the Sor Prasertsilp was Mr. Noi Saen Taeja, Ban San Kayom, who studied Likay with Mr. Moi, Mr. Noi Mong and Mr. Ma, a native Lanna Likay actors at Ban San Pa Thong. Later, Mr. Thongsuk Chomphusri entrusted himself to be a disciple and performed Likay with Mr. Noi Saen Taeja. When the Sor Prasertsilp group disbanded, the Thongsuk Chomphusri's group then revived and re-established as the Sor Sankhayom 2 group, continuing to the present day. The development of the Sor San Kayom 2 was divided into 2 periods that were: the first periods, the group was administered by Mr. Thongsuk Chomphusri, most of them still inherited the traditional Lanna style. There were some new forms added in

561 วารสารช่วงฉาย ปีที่ 16 ฉบับที่ 2 เดือนกรกฎาคม – ธันวาคม 2565

the performance, such as blessing dance, floor dance, folk music and Likaysert. The second period, the group was administered by Mr. Niwet Chomphusri, with many adjustments made to increase efficiency and appealing to modern audiences including light, sound, musical instruments and costumes. The group had its own stage and a truck to transport performance equipment that can be employed both in the northern areas and all over the country.

KEYWORDS: The Native Lanna Likay Sor Sankhayom 2 Group San Pa Tong

บทนำ

ลิเกแบบสยาม หรือที่เรียกว่า “ลิเกไทย” ได้มีการรับรู้ในกลุ่มเจ้านายล้านนามาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ 2440 จนกระทั่งมีการนำขึ้นมาจัดแสดงในล้านนา และถูกปรับให้เป็นลิเกพื้นเมืองล้านนา จนกลายเป็นมหรสพชนิดใหม่ ที่ได้รับความนิยมของชาวล้านนา โดยเฉพาะจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน ในช่วงทศวรรษ 2450 โดยเกิดจากการที่เจ้าดารารัศมี พระราชชายา โปรดให้นำคณะลิเกไทยขึ้นมาทำการแสดงในงานฉลองกุฎพระอัฐิเจ้าหลวงเชียงใหม่ วัดสวนดอก ในปี พ.ศ. 2452 และเมื่อเสด็จกลับมาประทับที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นการถาวร ในปี พ.ศ. 2457 พระองค์ได้รับครุฑนตรีและนาฏศิลป์ไทยให้มาสอนการแสดงและดนตรี รวมถึงลิเกให้กับเจ้านายและข้าราชการบริพารในคุ้มท่าเจดีย์ก๊ว ขณะเดียวกันตั้งแต่ช่วงนี้เป็นต้นมาได้มีคณะลิเกไทยจากภาคกลางเดินทางขึ้นมาเปิดวิกแสดงลิเกในภาคเหนือเป็นระยะ ๆ ทำให้ก่อเกิดมีคนท้องถิ่นสนใจฝึกหัดเล่นลิเก จนสามารถตั้งคณะลิเกพื้นเมืองล้านนาของคนท้องถิ่นจำนวนหลายสิบคณะในเวลาต่อมา และจำนวนหลายคณะนั้น ยังคงสามารถสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน รวมถึงคณะลิเกพื้นเมืองล้านนา ส.สันคะยอม 2 อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

สายธารการก่อกำเนิดลิเกพื้นเมืองล้านนา

ดั้งเดิมลิเกเป็นการสวดทางศาสนา เพื่อสรรเสริญพระเจ้าเป็นเจ้าของชาวฮีบรูเมื่อหลายพันปีก่อน เรียกว่า “ซาคูฮูร์” (Zakhur) ต่อมาชาวมุสลิมในเปอร์เซีย (อิหร่าน) รับมาปรับใช้สวดรำลึกถึงพระอัลเลาะห์ของศาสนาอิสลามนิกายชีอะห์ เรียกตามภาษาอาหรับว่า “ซิกิร์” (Zikr) หรือ “ซิกิร” (Zikir)¹ และกลายเสียงเป็น “ดฮิกิร” (Dhikir) เมื่อชาวเปอร์เซียเข้าไปเผยแพร่ในอินเดียยุคราชวงศ์โมกุลเรียกว่า “ดฮิกิร” จนกระทั่งเผยแพร่มาถึงหมู่เกาะสุมาตรา เกาะชวา และแหลมมลายูเรียกว่า “ดจิกิร” (Dikr) ใช้วิธีการนั่งล้อมวงกับพื้น ตีกลองรำมะนาประกอบจังหวะ เมื่อแพร่กระจายขึ้นมาถึงเมืองปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสตูล ซึ่งได้เรียกตามสำเนียงภาษามลายูถิ่นที่ “ดจิกิ” (Dikay) และชาวมุสลิมบริเวณนี้ได้ถูกแทรกเข้ามาอยู่กรุงเทพมหานครในยุคต้นรัตนโกสินทร์ ชาวสยามจึงเรียกตามแบบภาษาไทย โดยในระยะแรกออกเสียงว่า “ยี่เก” และต่อมาได้กลายเสียงเป็น “ลิเก” (Like)² ส่วนชาวล้านนาออกเสียงตามแบบภาษาล้านนา กลายเป็น “อี่เก”

ต่อมาช่วงทศวรรษ 2430 การสวดจิกิของศาสนาอิสลามในกรุงเทพมหานครที่ใช้กลองรำมะนา เป็นเครื่องหลักตีประกอบจังหวะ ได้ผสมผสานกับการสวดพระมาลัยของพุทธศาสนา กลายเป็นยี่เกสิบสองภาษา ยี่เกรำมะนา และยี่เกปีพาทย์ โดยผู้แสดงร้องรำเจรจาเอง และเปลี่ยนจากวงรำมะนาเป็นวงปีพาทย์³ เมื่อลิเกได้รับความนิยม ชุนนางสยามจำนวนหนึ่งได้เปิดโรงลิเกหรือวิกลิเกเก็บเงินค่าเข้าชม โรงลิเกที่มีชื่อเสียงและเป็นแห่งแรก

¹ นงคณูช ไพโรพิบูลยกิจ. (2541). *ลิเก*. กรุงเทพฯ : คอมแพคท์พรีนธ์, หน้า 9.

² สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2539). *ลิเก*. กรุงเทพฯ : ศุภสภาลาดพร้าว, หน้า 2.

³ พลาตีสัย สิทธิธัญกิจ. (ม.ป.ป.). *ลิเก*. กรุงเทพฯ : บันทึกลาย, หน้า 17.

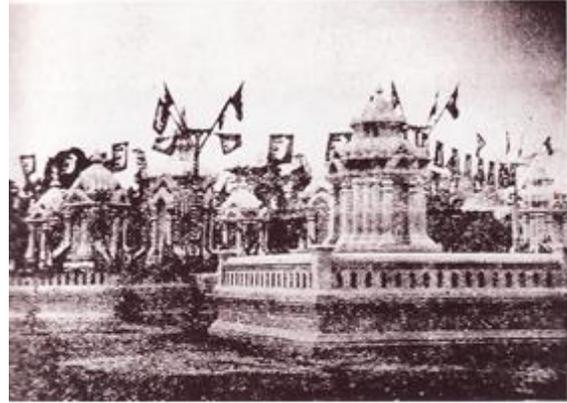
ในช่วง พ.ศ. 2439 – 2441 คือ โรงละครพระยาเพชรปानी (ตรี) ตั้งอยู่ภายในบ้านของพระยาเพชรปानी หน้าวัดราชนันทาราม กรุงเทพมหานคร เริ่มแรกทำการแสดงยังไม่มีท่ารำ ต่อมาพระยาเพชรปानी ได้ไปขอตัวละครจากโรงละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล พ.ศ. 2364 – 2437) ให้มาสอนท่ารำ คิดเครื่องแต่งตัวขึ้นใหม่ โดยให้หญิงเยียรบับ สวม ใส่สังวาล แพรสายสะพาย และใช้ปี่พาทย์แทนกลองรำมะนา เริ่มใช้ผู้หญิงแสดงปรับบทแสดงแบบละคร โดยในช่วงนี้ยังไม่มีกลอนตัน จะเป็นการแสดงเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่นำเค้าโครงเรื่องมาจากละครนอก และเรื่องแรกที่ทำการแสดง คือ เรื่องลักษณวงศ์ นอกจากนั้นยังมีเรื่อง ไชยเชษฐ ก้าวหน้ามา เกศสุริยง มณีพิชัย คาวิ และอิเหนา หลังจากนั้นก็มีการเปิดโรงละครตามแบบพระยาเพชรปानी อีกหลายโรง เช่น โรงละครของขุนวิจารณ์ โรงละครของหม่อมสุภาพ กฤษดากร (หม่อมในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ ตั้งขึ้นประมาณ พ.ศ. 2447) โรงละครของหลวงสันตนาการกิจ และโรงละครบ้านข้าวหลาม เป็นต้น มีคณะลิเกที่ตั้งขึ้นตามมาอีกหลายคณะได้ออกเร่เปิดวิกการแสดงตามงานวัดหรือโรงบ่อนพนันตามหัวเมืองต่างๆ ทั่วไปอย่างกว้างขวาง⁴ และในช่วงนี้เจ้านายชั้นสูงในประเทศราชล้านนาที่ติดต่อกับกรุงเทพมหานครก็รับรู้การเกิดขึ้นของลิเก แม้ว่าขณะนั้นยังไม่ปรากฏหลักฐานมีการเดินเร่ขึ้นมาเปิดวิกแสดงลิเกถึงในหัวเมืองประเทศราชล้านนา ดังปรากฏในวรรณกรรมคำเรื่องหงส์หิน ที่แต่งโดยเจ้าสุริยวงศ์ (เจ้าน้อยคำตัน สิริโรส พ.ศ. 2400 – 2478) นครเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2444 และยังปรากฏเรียกชื่อว่า “ยี่เก” ตามแบบสยาม “... อายูไปป่าวร้อง พวกนถี เกริพาทย์ฆ้อง สัพพะเครื่องเหล่น นานา บ่หื้อห่างตา มโนรา ละครพ่อนต้น ยิ่งชวอนตามจักแต่งเหล่น ยี่เก นันโห้ร้อง...”⁵

ส่วนลิเกพื้นเมืองล้านนาปรากฏหลักฐานว่า ได้เกิดขึ้นเมื่อครั้งเจ้าดารารัศมี พระราชชายา (พ.ศ. 2416 – 2476 ราชธิดาพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (เจ้านานอินทนนท์) พระเจ้านครเชียงใหม่องค์ที่ 7 ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน และพระราชชายาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์สยามรัชกาลที่ 5 ราชวงศ์จักรี) เสด็จกลับมาประทับอยู่ที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นการถาวรใน พ.ศ. 2457 ขณะที่ก่อนหน้านี้เจ้าดารารัศมี พระราชชายา ได้ว่าจ้างลิเกแบบสยามให้ขึ้นมาจัดแสดงในล้านนาเป็นครั้งแรก จำนวน 2 โรง ในงานฉลองกุฏิพระอัฐิเจ้าหลวงเชียงใหม่ วัดสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ พร้อมกับการแสดงของจีน และสยามแบบอื่น ๆ เช่น จิ้ว 2 โรง ลำตัด และเพลงฉ่อย โดยทำการแสดงเป็นระยะเวลา 15 วัน 15 คืน ระหว่างวันที่ 15 – 30 ตุลาคม พ.ศ. 2452⁶ เมื่อคณะลิเกแสดงในงานฉลองกุฏิพระอัฐิเจ้าหลวงเชียงใหม่เสร็จแล้ว สันนิษฐานว่า ไม่ได้เดินทางกลับทันที แต่ยังคงเปิดโรงทำการแสดงตามเส้นทางที่กลับ ทำให้ชาวจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูนได้ชมการแสดงลิเกอย่างกว้างขวาง หลังจากนั้นจึงเริ่มมีคณะลิเกแบบสยามออกเร่ขึ้นมาเปิดวิกทำการแสดงในล้านนาเป็นระยะ ๆ

⁴ สุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิตติอาษา และศิลปกิจ ตันขันติกุล. (2541). *แต่งองค์ทรงเครื่อง: “ลิเก” ในวัฒนธรรมประเทศไทย*. นครราชสีมา: หอไทยศึกษานิตน์, หน้า 61-65.

⁵ มณี พยอมยงค์. (2513). *ประวัติวรรณคดีล้านนา*. เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์, หน้า 169.

⁶ แสงดาว ณ เชียงใหม่, เจ้า. (2517). *พระประวัติพระราชชายา เจ้าดารารัศมี*. เชียงใหม่: กลางเวียง, หน้า 202.

ภาพที่ 1 คุ่มท่าเจดีย์แก้ว (ซ้าย) และงานพิธีฉลองกุพระอัฐิเจ้าหลวงเชียงใหม่ วัดสวนดอก พ.ศ. 2542 (ขวา)
(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, 2564 และ ดารารัตน์สายใยรักสองแผ่นดิน, 2542)

จนกระทั่งอีก 5 ปีต่อมา ภายหลังเจ้าดารารัตน์ พระราชชายา ได้เสด็จกลับมาประทับอยู่จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการถาวร ประกอบกับครูรอด อักษรทับ (พ.ศ. 2431 – 2517)⁷ พร้อมกับครูชั้น อักษรทับ (สุนทรวาทีน)⁸ ผู้เป็นภรรยา ได้เดินทางเสี่ยงโชคด้วยรถไฟสายเหนือถึงจังหวัดนครสวรรค์ หลังจากนั้นต่อขบวนถึงสถานีรถไฟลำปาง ที่ขณะนั้นยังดำเนินงานเจาะอุโมงค์รถไฟขุนตาน จึงเดินเท้าและผลัดกันอุ้มธิดาคณแรก (ครูเจ็ด อักษรทับ) อายุ 2 ขวบ และใช้วัวต่างบรรทุกห่อหิ้ว ภาระ และเครื่องใช้ต่าง ๆ เดินทางมาถึงจังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2458 เริ่มแรกได้เข้าบ้านข้างวิกศรีเวียงประกอบอาชีพรับจ้างตีระนาดลิเกเล่นตามวิก ต่อมาเมื่อมีเสียงร่ำลือถึงมือระนาดฝีมือดีเล่นตามวิกลิเกไปถึงคุ่มท่าเจดีย์แก้ว เจ้าดารารัตน์ พระราชชายา จึงรับสั่งให้ครูรอด และครูชั้น อักษรทับ เข้าเฝ้า และรับเป็นครูดนตรีและนาฏศิลป์เพื่อสอนเจ้านายและข้าราชการบริพารภายในคุ่มท่าเจดีย์แก้ว ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา⁹ ขณะเดียวกันลิเกจากภาคกลางหลากหลายคณะก็ยังคงเดินทางออกเร่ขึ้นมาทำการแสดง และตั้งถิ่นฐานในจังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน เป็นระยะ ๆ เช่น คณะศรีประเสริฐ ของครูสะอั้ง โสพิส เดิมเป็นนายทหาร และเคยสังกัดกรมศิลปากร ได้นำคณะลิเกออกเร่มาทำการแสดงครั้งแรกที่บ้านร่องเขียว ตำบลประตูป่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ประมาณ พ.ศ. 2470 - 2472 ภายหลังได้สมรสและตั้งถิ่นฐานอยู่จังหวัดลำพูน และถ่ายทอดการเล่นลิเกให้คนท้องถิ่นในจังหวัดลำพูนและจังหวัดเชียงใหม่ จนคนในท้องถิ่นสามารถตั้ง

⁷ ลูกศิษย์รองเสวกเอก หลวงประดิษฐ์ไพเราะ (ศร ศิลปบรรเลง พ.ศ. 2424 – 2497) ครูดนตรีไทยในวังบางค้อแหลมของพลเอก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ายุคลทิฆัมพร กรมหลวงลพบุรีราเมศวร์ (พ.ศ. 2425 – 2475) ต้นราชสกุล “ยุคล”

⁸ ธิดาของนายชื่น สุนทรวาทีน และหลานของครูช้อย สุนทรวาทีน โดยครูช้อยเป็นครูดนตรีและนาฏศิลป์ที่เคยสอนอยู่พระตำหนักของ เจ้าดารารัตน์ พระราชชายา ภายในพระบรมมหาราชวัง กรุงเทพมหานคร ระหว่าง พ.ศ. 2433 – 2438

⁹ สงกรานต์ สมจันทร์. (2563). *ประวัติดนตรีล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: ส.อินฟอร์เมชันเทคโนโลยี, หน้า 158 – 159.

คณะลิขิตเอง¹⁰ ลิเกท้องถิ่นที่ตั้งขึ้นใหม่เมื่อทำการแสดงบางคณะยังคงใช้ภาษาไทยตามแบบครูลิเกภาคกลาง และบางคณะก็ปรับเป็นภาษาล้านนา กล่าวได้ว่า ลิเกพื้นเมืองล้านนามาจาก 2 สายธาร ทั้งที่สืบทอดปรับมาจาก คณะลิเกพื้นเมืองสยามที่ขึ้นมาเปิดวิกแสดง และสืบทอดมาจากคุ่มท่าเจดีย์แก้วที่ปรับโดยครูดนตรีและนาฏศิลป์ จากวังของเจ้านายสยาม

ลิเกพื้นเมืองล้านนาจากคุ่มสู่ช่วงวัด

ครุรอด และครูชั้น อักษรทับ เมื่อเป็นครูดนตรีและนาฏศิลป์ในคุ่มท่าเจดีย์แก้วได้ถ่ายทอดความรู้ ตามขนบเดิมและประดิษฐ์ใหม่ ทั้งดนตรีไทย ปี่พาทย์ โขน หุ่นกระบอก ละคร รวมถึงลิเก พร้อมกับได้ขยายขยาย ไปสอนในคุ่มหลวงของเจ้าหลวงแก้ววรวรฐ (เจ้าน้อยอินทแก้ว ณ เชียงใหม่) เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่องค์สุดท้าย (พ.ศ. 2454 – 2482) และภายหลังได้ชักชวนน้องชายทั้ง 2 คน คือ จำโท ฉัตร สุนทรวาทีน (พ.ศ. 2436 – 2486) และครูช่อ สุนทรวาทีน (พ.ศ. 2439 – 2500) ขึ้นมาร่วมช่วยสอนดนตรีไทยที่จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2476 หนึ่งในผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดลิเกจากครุรอด และครูชั้น อักษรทับ คือ พ่อบุญมี ปัญญาศ (พ.ศ. 2447 - 2516) บ้านลุ่มช้าง ซึ่งเป็นต้นเครื่อง (พ่อครัว) ในคุ่มท่าเจดีย์แก้ว ที่ได้ติดตามมารดาที่ทำหน้าที่เป็นนางต้นเครื่องในคุ่มท่าเจดีย์แก้วตั้งแต่วัยเยาว์ นอกจากนั้นยังมีอีกหลายคน เช่น เจ้าน้อยคำตัน ณ เชียงใหม่ เจ้าเครือแก้ว ณ เชียงใหม่ (พ.ศ. 2454-2546) ครูนวลฉวี เสนาคำ (พ.ศ. 2463 – 2552) ธิดาพ่อหลวง เจ้าบัวเกียง ชันทนต์คำ) ครูขจรกลิน และครูสำรวย เป็นต้น

เริ่มแรกลิเกพื้นเมืองล้านนาที่ครุรอด และครูชั้น อักษรทับ ดำเนินการสอนให้เจ้านายฝ่ายเหนือและ ข้าราชการบริวารได้จัดแสดงเป็นการภายในเพื่อพระสภาราษฎรส่วนพระองค์ที่คุ่มท่าเจดีย์แก้ว โดยเรื่องที่น่าสนใจมาเป็นบท เล่นลิเกภายในคุ่มท่าเจดีย์แก้ว เช่น พระลักษมณ์พระราม (รามเกียรติ์) พรหมจักร หงส์หิน เจ้าเงาะนางรจนา (สังข์ทอง) และบัวระวงค์หงส์อำมาตย์ เป็นต้น โดยบทร้องและบทพูดจะเป็นภาษาล้านนา (คำเมือง) ผสมภาษาไทย แต่งกายด้วยการนุ่งผ้าด้าย (โจงกระเบน) และห้อยลูกเต๋อยประดับที่คอ โดยภายหลังโปรดให้มีการนำลิเก มาจัดแสดงในงานประเพณีบูชาเสาอินทขิลที่วัดเจดีย์หลวง ตลอดระยะเวลา 7 วัน 7 คืน เมื่อมีการรื้อฟื้นบูชา เสาอินทขิลขึ้นอีกครั้งประมาณในปี พ.ศ. 2467 และวางเว้นไปในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 2483 – 2488 ประกอบกับพ่อบุญมี ปัญญาศ อดีตต้นเครื่อง และผู้เล่นลิเกในคุ่มท่าเจดีย์แก้วได้รับเป็นรางวัลของ เจ้าพ่อหลักเมืองเชียงใหม่ (เสาอินทขิล) ได้ประทับทรงหลายองค์ตั้งแต่เจ้าอารักษ์พญามังราย เจ้าพ่อหม่อมพันปี

¹⁰ อรัญ ยูแบงค์ และสมคิด ชัยวัฒน์. (2532). *ค่านิยมทางสังคมและศาสนาต่อการแสดงลิเกในล้านนา*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ, หน้า 31.

เจ้าพ่อช้างเผือก เจ้าพ่อสิงโต เจ้าพ่อสิงห์ด่านน้อย และเจ้าพ่อจันทวงศ์วาร เป็นต้น¹¹ จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในงานบูชาเสาอินทขิล

เมื่อมีการจัดงานใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิลประจำปี พ่อบุญมี ปัญญาศจึงได้รวบรวมผู้เล่นลิเกในกลุ่มที่เคยเล่นในคุ้มท่าเจดีย์แก้ว บรรดามิตรสหายและลูกศิษย์ที่เป็นช่างด้วยกันมาเล่นลิเกบูชาเสาอินทขิล เชื่อมมาแต่โบราณว่า สรรพวิชาทุกศาสตร์ทุกแขนงมารวมกันอยู่ในเสาอินทขิล เมื่อมีงานประเพณีบูชาเสาอินทขิลช่างและศิลปินทุกแขนงต้องมาขอพรขอสติปัญญาจากเสาอินทขิล จะตั้งโรงลิเกที่ไต่ต้นไม้ยางหลวง ด้านทิศใต้ของหออินทขิลด้วยความเชื่อสืบทอดกันมาว่า พญากุมภภัณฑ์ตนด้านทิศใต้เสาอินทขิลเป็นค้ำฝักรูด้านศิลปะการแสดง ค่าว จ้อย ซอ ลิเก บรรดาประรำขอ ปี่พาทย์ล้านนา และโรงลิเกพื้นเมืองล้านนา จึงแสดงบูชาอยู่ใกล้กับพญากุมภภัณฑ์ตนอยู่ด้านทิศใต้ ส่วนพญากุมภภัณฑ์ตนทิศเหนือเป็นค้ำฝักรูด้านงานช่างฝีมือ บรรดาช่างฝีมือทุกแขนงจึงจะมาไหว้พญากุมภภัณฑ์ตนด้านทิศเหนือ ผู้ที่เล่นลิเกร่วมกันเป็นประจำในงานใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิลได้แก่

(1) พ่อบุญมี ปัญญาศ (พ.ศ. 2447 - 2513 ร่างทรงเจ้าพ่อหลักเมืองเชียงใหม่) บ้านล้ามช้าง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รับบทพญาเจ้าเมือง

(2) พ่อตุ่น กองศรีนวล (ถึงแก่กรรม พ.ศ. 2515 ร่างทรงเจ้าพ่อคู่ช้าง เจ้าพี่ศรีฟ้า) บ้านพระคง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน รับบทเป็นตำรวจ (เป็นอดีตข้าราชการตำรวจ) และรับบทได้หลากหลายตัวละคร

(3) พ่อปิ่น แสงสี (ร่างทรงเจ้าน้อยเพชรลังกา) บ้านศรีชุม อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน รับบทนางเอก ด้วยมีรูปร่างเล็กบอบบางเหมือนสตรี

(4) พ่อน้อยศรีหมื่น ปาลี (ชื่อในวงการช่างซอ ศรีหมื่น ปลายราง ร่างทรงเจ้าพ่อหาญเขื่อนคำ เจ้าพ่อศรีวิชัย) บ้านเชียงแสน อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ รับบทยักษ์ ผู้ร้าย และตัวโกง

(5) พ่อสุน (ร่างทรงเจ้าพี่สุริโย) บ้านเชียงขวาง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ รับบทเป็นลูกท้าวลูกพญา

(6) พ่อทองสุข ชุมภูศรี (พ.ศ. 2472 - 2535 ร่างทรงเจ้าพวงมะลิ) บ้านสันคะยอม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ รับบทเป็นตัวชูโรง ทั้งบทแม่เฒ่า แม่นางเอก ตัวตลก ตัวร้าย และคนใช้

(7) พ่อหนานใจ (ร่างทรงเจ้าข้อมือเหล็ก) บ้านปากเหมือง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ รับบททั่วไป

(8) เจ้าน้อยคำตัน ณ เชียงใหม่ บ้านน้ำทิ้ง อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ รับบททั่วไป¹²

¹¹ ณิชานา นิรัตติยภูมิ. (2560). *การอนุรักษ์และสืบสานประเพณีบูชาบรรพชนคดีเมืองเชียงใหม่ ณ แจ่งศรีภูมิ จังหวัดเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 55.

¹² สัมภาษณ์พระครูปลัดมานพ ชยวุฒโฒ (ฟังสืบทอดมาจากพ่อปิ่น แสงสี) วัดยางทอง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2564

มีพ่อครูคำสุข คณะแพทยศาสตร์ล้านนา วงเชียงใหม่ บ้านเชียงใหม่ (ตำบลศรีภูมิ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่) เป็นผู้ตีระนาดลิเก แต่บางปีหากผู้ตีระนาดตีกลองวงเชียงใหม่ติดภารกิจ จะมีผู้ตีระนาดตีกลองมาจากคณะแพทยศาสตร์ล้านนาวงกุ๋เสื่อ บ้านกุ๋เสื่อ (ตำบลยางเนิ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่) หรือวงน้ำใจสามัคคี บ้านน้ำใจ (ตำบลดอนแก้ว อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่) และบางครั้ง พ่อต๋น กองศรีนวล จะทำหน้าที่เป็นผู้ตีกลองลิเก โดยผู้แสดงลิเกทั้งหมดทั้งที่เคยเล่นในคุ้มท่าเจดีย์แก้วและบรรดาลูกศิษย์ที่เรียนสืบทอดจากพ่อบุญมี ปัญญาศ เกือบทั้งหมดจะรับเล่นชั่วคราวในครั้งมีงานบูชาเสาอินทขิลเป็นหลัก มีเพียงพ่อทองสุข ชุมภูศรี ที่แสดงเป็นอาชีพ และได้ตั้งเป็นคณะลิเกทำการแสดงอย่างจริงจัง เนื่องจากเล่นลิเกกับคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ มาตั้งแต่ พ.ศ. 2490 และได้ตั้งคณะลิเก ส.สันคยะอม 2 มาก่อนหน้า ในปี พ.ศ. 2498

พื้นเพของตระกูลชุมภูศรี ผู้ก่อตั้งคณะลิเก ส.สันคยะอม 2 มีต้นตระกูลมาจากเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ในราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนองค์หนึ่งกับหม่อมชาวไทเขินสันป่าตอง มีราชบุตรชื่อ “เจ้าน้อยชมภู” (ต้นตระกูล “ชุมภูศรี” และ “ชมภูรัตน์”) ส่วนบรรพบุรุษอีกสายหนึ่งเป็นชาวจีนในตระกูลโค้ว เดิมตั้งถิ่นฐานอยู่เมืองนครสวรรค์ ต่อมาประมาณช่วงทศวรรษ 2420 พ่อหมวก แซ่โค้ว ได้ย้ายจากเมืองนครสวรรค์ขึ้นมาประกอบอาชีพค้าขายอยู่ที่เมืองตาก มีบุตรธิดาที่ปรากฏชื่อ 1 คน คือ พ่อน้อยแก้ว หมวกตาก (ภายหลังเปลี่ยนจาก “แซ่โค้ว” เป็นนามสกุล “หมวกตาก”) ประกอบอาชีพหมอยาสมุนไพรรักษาประกอบคาถาเสกเป่า ได้สมรสกับแม่ฮ้อยคำป้อ บ้านศรีชุม ตำบลบ้านเรือน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน จึงได้ตั้งถิ่นฐานอยู่กับภรรยาที่บ้านศรีชุม มีบุตรธิดาจำนวน 6 คน บุตรชายคนโต คือ พ่อน้อยบุญปิ่น สมรสกับแม่ฮ้อยคำเอ้ย ชุมภูศรี (ธิดาพ่อฮ้อยตีบ - แม่ฮ้อยอ่อน ชุมภูศรี) บ้านเรือน ตำบลบ้านเรือน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน พ่อน้อยบุญปิ่นได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานอยู่กับภรรยาที่บ้านเรือน และใช้นามสกุลชุมภูศรีตามครอบครัวของภรรยาที่มีเชื้อสายและฐานะดี¹³ มีบุตรธิดา 3 คน คือ (1) พ่อทองสุข ชุมภูศรี (พ.ศ. 2472 - 2535) ผู้ก่อตั้งคณะลิเก ส.สันคยะอม 2 (2) แม่วรรณ ชุมภูศรี (พ.ศ. 2477 - 2533) นางเอกคนแรกของคณะ ส.สันคยะอม 2 และ (3) แม่บานเย็น เตจ๊ะ (เกิด พ.ศ. 2487) นางเอกคนที่ 2 ของคณะลิเก ส.สันคยะอม 2 จนกระทั่ง พ.ศ. 2490 พ่อน้อยบุญปิ่น - แม่ฮ้อยคำเอ้ย ชุมภูศรี ได้ย้ายครอบครัวมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่บ้านสันคยะอม ตำบลมะขามหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ดังนั้นทายาทในรุ่นหลานเหลนจึงถือกำเนิดและเติบโตอยู่ในอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ สืบมาจนถึงปัจจุบัน

¹³ ธิดาคคนที่ 5 ของพ่อน้อยแก้ว แม่ฮ้อยคำเอ้ย ชุมภูศรี ชื่อแม่ฮ้อยแก้ว สมรสกับพ่ออานวย กล้าพัด (พ.ศ. 2477 - 2560) นักจัดรายการวิทยุ ค่าวฮ่า กวีล้านนา เจ้าของละครขอสังกัฒรังรัตนเวช และผู้ก่อตั้งวงดนตรีพื้นเมืองประยุกต์ “อานวยโซว์” (ภายหลังหย่าร้าง)

การส่งทอดลิเกพื้นเมืองล้านนา จากคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ (พ.ศ. 2490 – 2497) สู่ ส.สันคยะยอม 2 (พ.ศ. 2498 – ปัจจุบัน)

เมื่อเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ได้สงบลง เปิดโอกาสให้ชาวบ้านชาวเมืองกลับมาใช้ชีวิตได้ตามปกติ การแสดงลิเกจึงเริ่มกลับมาได้รับความนิยมในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดใกล้เคียงอีกครั้ง ขณะที่ก่อนหน้านี้ ในปี พ.ศ. 2471 เริ่มมีลิเกทางวิทยุที่สามารถรับฟังได้ทั่วประเทศ มีคณะลิเกมาแสดงเพื่อถ่ายทอดทางสถานีวิทยุ หลายคณะ เช่น คณะลิเกของคุณสุชิน เทวะผลิน คณะลิเกของคุณฉลาด เค้ามูลคดี และคณะลิเกของคุณเพ็ญ ปัญญาพล เป็นต้น ประกอบกับในปี พ.ศ. 2495 รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เห็นว่าการแสดงลิเก เป็นสื่อสำคัญที่เข้าถึงชาวบ้านอย่างแท้จริง ด้วยความนิยมชมลิเกของชาวบ้านในขณะนั้นจึงทำให้มีผู้เล่นลิเก เป็นอาชีพกว่า 4,000 คน ทางรัฐบาลจึงมีนโยบายส่งเสริมการแสดงลิเก โดยวัตถุประสงค์หลักเพื่อต่อต้าน คอมมิวนิสต์ และได้จัดการประกวดลิเกต่อต้านคอมมิวนิสต์ซึ่งถ้วยทองคำประจำปี ขณะนั้นมีคณะลิเกที่มีชื่อเสียง หลายคณะเข้าร่วมการประกวด เช่น คณะลิเกของคุณเสน่ห์ โกมารชุน คณะลิเกของคุณฉลาด เค้ามูลคดี และ คณะลิเกหอมหวาน 1 ของคุณหอมหวาน นวลศิริ เป็นต้น¹⁴

การตื่นตัวของวงการแสดงลิเกในระยะช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้มีคณะลิเกจากจังหวัดสุโขทัย และหลายจังหวัดในภาคกลางได้เดินทางมาเปิดโรงเพื่อทำการแสดงในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน เป็นระยะ ๆ มากกว่าในช่วงที่ผ่านมา รวมถึงมีสมาชิกคณะลิเกและวงดนตรีไทยจากภาคกลางหลายคนได้เสี่ยงโชค เดินทางขึ้นมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในจังหวัดเชียงใหม่และจังหวัดลำพูน เช่น พ่อเล็ก ผู้ตีระนาดลิเกชาวจังหวัดพิจิตร ย้ายมาอยู่ในอำเภอเมืองเชียงใหม่ พ่อทองเจือ ผู้ตีระนาดย้ายจากภาคกลางมาอยู่บ้านแม่ขัก อำเภอหางดง จังหวัด เชียงใหม่ และบางคนได้เดินทางขึ้นมารับงานตีระนาดลิเกที่จังหวัดเชียงใหม่เป็นระยะ ๆ เช่น พ่อทองสุข บ้านน้ำใส ตำบลชัยจุมพล อำเภอลับแล จังหวัดอุตรดิตถ์ เป็นต้น¹⁵ ชาวบ้านในเชียงใหม่และลำพูนจำนวนหนึ่งที่มีความสนใจ จึงได้ฝากตัวเป็นศิษย์ร่วมเล่นลิเกหรือเรียนตีระนาดลิเกด้วย ภายหลังกูศิษย์ที่เป็นคนในท้องถิ่นได้มาจัดตั้ง คณะลิเกขึ้นเองอีกหลายคณะในช่วงทศวรรษ 2490 – 2500¹⁶ จากงานวิจัยของมหาวิทยาลัยพายัพ พบว่า ในช่วงทศวรรษ 2500 ที่ลิเกได้รับความนิยมสูงสุดในล้านนา มีคณะลิเกที่ตั้งขึ้นใหม่ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ และจังหวัดลำพูน จำนวน 180 – 20 คณะ¹⁷ ด้วยบรรยากาศความนิยมชมการแสดงลิเกมีมากขึ้น ในช่วง พ.ศ. 2498 พ่อน้อยแสน เตจ๊ะ (ประมาณ พ.ศ. 2469 - 2538) บ้านสันคยะยอม ตำบลมะขามหลวง อำเภอ

¹⁴ พลาตีสัย สิทธิธัญกิจ. (2545). *ลิเกไทย*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, หน้า 61 – 62.

¹⁵ สัมภาษณ์พ่อสุเทพ อินคอม (พระเอกลิเกและตีระนาดลิเก) อายุ 84 ปี บ้านเตาไ้ ตำบลทุ่งรวงทอง อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2564.

¹⁶ ธนพชร นุตสาระ. (2558). *ลิเกล้านนา*. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, หน้า 39.

¹⁷ อรัญ ยูแบงค์ และสมคิด ชัยวัฒน์. (2532). *ค่านิยมทางสังคมและศาสนาต่อการแสดงลิเกในล้านนา*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ, หน้า 80.

สันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ จึงได้ชักชวนเพื่อนรุ่นพี่รุ่นน้องเริ่มฝึกเรียนลิเกที่วัดสันคะยอม โดยเชิญพ่อมอย (เกิดช่วงทศวรรษ พ.ศ. 2410) บ้านหลังตลาดสันป่าตอง พ่อน้อยโมง (พ่อหนิวโมง) และพ่อมา ลีเกรุ่นเก่าที่ใช้ภาษาล้านนาและเพลงพื้นในอำเภอสันป่าตองมาเป็นครูผู้ฝึกสอนลิเกโดยไม่มีค่าจ้างสอน เมื่อเริ่มเรียนพ่อมอยเป็นผู้ขึ้นชั้นตั้งครูลิเกให้ แล้วจึงสอนพื้นฐานการเล่นลิเก สอนร้องเพลงพื้น สอนค่าวจ้อย และสอนพ็อนรำ ช่วงที่ฝึกลิเกได้ใช้กลองแอวที่มีอยู่ในวัดสันคะยอมที่ประกอบจังหวะ ขณะนั้นยังไม่มีไฟฟ้าเมื่อเรียนตอนกลางคืนจึงต้องจุดขี้ยา (ชัน) ให้แสงสว่าง เมื่อเรียนลิเกจนคล่องแล้ว และเป็นช่วงที่มีอายุ 21 ปี จึงได้ตั้งคณะลิเกพื้นเมืองล้านนาขึ้นในปี พ.ศ. 2490 ชื่อว่า “คณะ ส.ประเสริฐศิลป์” โดยตัวอักษรย่อ ส. มาจากชื่อ “แสน” ของผู้ก่อตั้ง พระอธิการตีบ นนโท (พ.ศ. 2460 – 2540) เจ้าอาวาสวัดสันคะยอม ได้จัดซื้อกลองลิเกหุ้มด้วยหนังกระปือและระนาดพื้นเมืองมอบให้¹⁸ มีผู้เล่นนำ 4 คน คือ พ่อน้อยแสน เตจ๊ะ พ่อถาวร ใจคำ พ่อดวง และพ่อคำปัน ทั้ง 4 คน เล่นสมทบบาทเป็นที่โดดเด่นจึงเรียกฉายาว่า “จุมปาสี่ตัน” โดยพ่อน้อยแสน เตจ๊ะ รับบทพระเอก สามารถเล่นค่าวจ้อยได้อย่างไพเราะ และใช้เพลงพื้นในการแสดง ซึ่งคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ ได้รับการแสดงอยู่ประมาณ 7 ปี จึงได้ยุบคณะเลิกทำการแสดงในปี พ.ศ. 2497

พ่อทองสุข ชุมภูศรี (พ.ศ. 2427-2535) เป็นลูกศิษย์และสมาชิกคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ ของพ่อน้อยแสน เตจ๊ะ โดยฝากตัวเป็นลูกศิษย์เพื่อเรียนลิเก ตั้งแต่ พ.ศ. 2490 ขณะนั้นอายุได้ 18 ปี ซึ่งในปีนี้ครอบครัวของพ่อทองสุข ชุมภูศรี ได้ย้ายจากบ้านเรือน อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน มาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่บ้านสันคะยอม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อคณะของครูได้ปิดตัวลงใน พ.ศ. 2497 พ่อทองสุข ชุมภูศรี จึงได้ฟื้นฟูตั้งคณะลิเกขึ้นอีกครั้ง เมื่อ พ.ศ. 2498 ขณะอายุได้ 26 ปี และได้ตั้งชื่อขึ้นใหม่ว่า “ส.สามัคคีบันเทิงสันคะยอม 2” ด้วยชื่อคณะมีความยาวเกินไปจึงทำให้ภายหลังได้ลดชื่อให้สั้นลงเป็น “ส.สันคะยอม 2” ซึ่งคำว่า “2” มาจากการนับจากที่คณะ ส.ประเสริฐศิลป์ ที่ตั้งเป็นคณะแรก เมื่อแรกตั้ง คณะ ส.สันคะยอม 2 ได้รับกลองลิเกหุ้มหนังกระปือสืบทอดมาจากคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ จำนวน 1 ลูก รวมถึงได้ซื้อระนาดพื้นเมือง และเครื่องลิเกเพิ่มเติมจากพ่อนิคม บ้านไร่ อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ และวาดผ้าฉากลิเกขึ้นใหม่ เมื่อก่อตั้งขึ้นแล้ว และได้ทำการแสดงผ่านมาหลายปี ทำให้คณะลิเก ส.สันคะยอม 2 เป็นที่ประทับใจของผู้ชม ในยุคนั้นจนมีคำกล่าวที่ว่า “ตั้งแต่ประตูเชียงใหม่ล่องลงมาถึงดอยหล่อ คณะลิเก ส.สันคะยอม 2 เป็นอันดับ 1”¹⁹ จึงทำให้คณะลิเก ส.สันคะยอม 2 ขยายขึ้น จนมีสมาชิกร่วมแสดงในแต่ละงานไม่ต่ำกว่า 50 คน

¹⁸ จักรพันธ์ ปัญญา. (2547). *การศึกษาขบวนการเครื่องแต่งกายเครื่องทรงลิเก กรณีศึกษาคณะ ส.สันคะยอม 2 บ้านสันคะยอม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 58.

¹⁹ สัมภาษณ์พ่อหล้า เตจ๊ะ อายุ 84 ปี และแม่บ้านเย็น เตจ๊ะ อายุ 77 ปี บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 3 บ้านสันคะยอม ตำบลมะขามหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2564.

ภาพที่ 2 กลองลิเกของคณะ ส.สันคะยอม 2 สืบทอดจากคณะ ส.ประเสริฐศิลป์
(ที่มา: นิเวศน์ ชุมภูศรี, 2563)

การที่พ่อทองสุข ชุมภูศรี เป็นช่างทรง จึงทำให้ได้ร่วมพิธีกรรมฟ้อนผ้อยู่เป็นประจำ ทั้งในเขตอำเภอ สันป่าตอง อำเภอแม่วาง อำเภอหางดง และอำเภอเมืองเชียงใหม่ ต่อมาประมาณ พ.ศ. 2500 ขณะที่พ่อทองสุข อายุได้ 28 ปี ได้รู้จักกับพ่อบุญมี ปัญญาศ ร้างทรงเจ้าพ่อหลักเมืองเชียงใหม่ (เสาอินทขิล) จึงได้ฝากตัวเป็น ลูกศิษย์เพื่อเรียนลิเกตามแบบฉบับคุ้มท่าเจดีย์แก้ว ที่พ่อบุญมี ปัญญาศ ได้รับถ่ายทอดมาจากพ่อครูรอด - แม่ครูชั้น อักษรทับ ครูสอนดนตรีและนาฏศิลป์ไทยประจำคุ้มท่าเจดีย์แก้วของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา เมื่อครั้งพ่อบุญมี ปัญญาศ ปฏิบัติหน้าที่เป็นต้นเครื่อง และเล่นลิเกภายในคุ้มท่าเจดีย์แก้ว จึงทำให้พ่อบุญมี ปัญญาศ (ช่างทรงเจ้าพ่อหลักเมืองเชียงใหม่) บ้านล้ามช้าง พ่อตุ่น กองศรีนวล (ช่างทรงเจ้าพ่อภูซ่าง เจ้าพี่ศรีฟ้า) บ้านพระคง และพ่อทองสุข ชุมภูศรี (ช่างทรงเจ้าพวงมะลิ) บ้านสันคะยอม มีความสนิทสนมจนคนทั่วไปเรียกว่า “สามก้อนเส้า” ต่อมาพ่อทองสุข ชุมภูศรี ได้มาร่วมเล่นลิเกกับกลุ่มของพ่อบุญมี ปัญญาศ ในงานประเพณี ใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิลเป็นประจำทุกปี จนกระทั่งพ่อบุญมี ปัญญาศ (พ.ศ. 2447 – 2516) ถึงแก่กรรม เมื่อ พ.ศ. 2516 ซึ่งในระยะแรกพ่อทองสุข ชุมภูศรี ยังคงนำสมาชิกคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 มาร่วมเล่นลิเก กับกลุ่มสหายและลูกศิษย์ลิเกของพ่อบุญมี ปัญญาศ เพื่อถวายบูชาเสาอินทขิลเหมือนครั้งที่พ่อบุญมี ปัญญาศ ยังมีชีวิตอยู่ จนกระทั่งกลุ่มสหายและลูกศิษย์รุ่นใหญ่ทยอยถึงแก่กรรม จึงทำให้ห่างหายไปไม่ได้มาร่วมกันแสดง ถวายบูชาเสาอินทขิล แต่พ่อทองสุข ชุมภูศรี (พ.ศ. 2472 – 2535) ยังคงทำหน้าที่เป็นช่างทรงหลัก ในงานประเพณีใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิลสืบต่อจากพ่อบุญมี ปัญญาศ จนกระทั่งพ่อทองสุขถึงแก่กรรม เมื่อ พ.ศ. 2535 จึงมีแม่ดวงแก้ว พิกุล (พ.ศ. 2463 – 2562) ช่างทรงเจ้าพ่อบุญสม บ้านหนองผึ้ง ตำบล หนองผึ้ง อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ ทำหน้าที่เป็นช่างทรงหลักในงานประเพณีใส่ขันดอกบูชาเสาอินทขิลสืบต่อมา จนถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2562²⁰

²⁰ สัมภาษณ์พระครูปลัดมานพ ขยวฑุโณ (พี่สืบทอดมาจากพ่อปิ่น แสงสี) วัดยางทอง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2564

ลำดับสืบสายครุฑพื้นเมืองล้านนาของคณะ ส.สันคะยอม 2

ครุฑพื้นเมืองล้านนา อำเภอสันป่าตอง

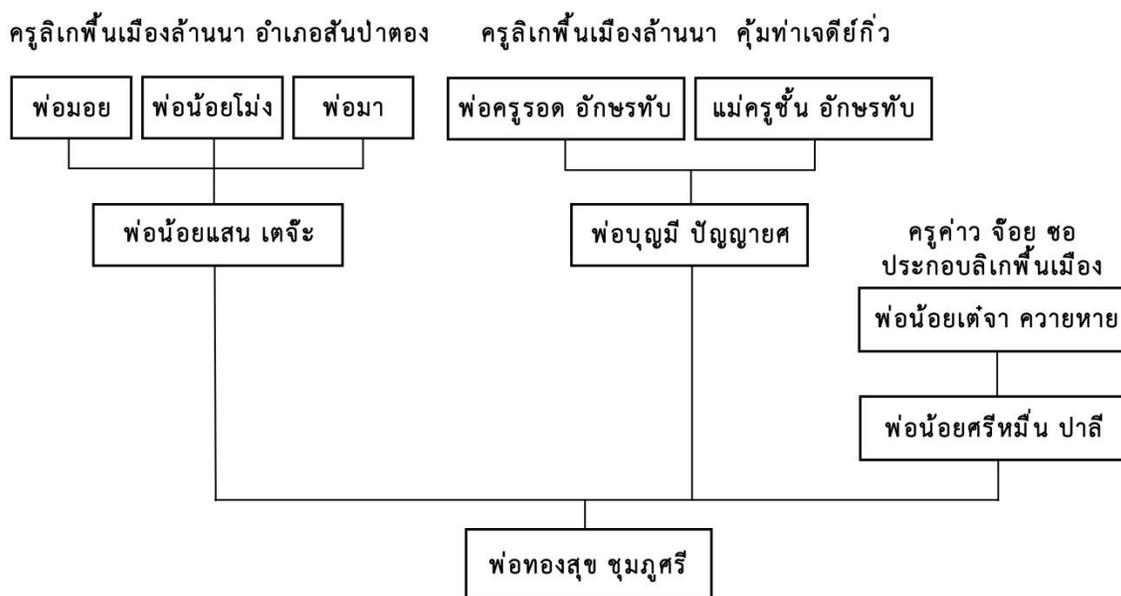
1. พ่อมอย (บ้านอยู่หลังตลาดสันป่าตอง) พ่อน้อยโมง และพ่อมา บ้านสันป่าตอง
2. พ่อน้อยแสน เตจ๊ะ บ้านสันคะยอม
3. พ่อทองสุข ชุมภูศรี บ้านสันคะยอม

ครุฑพื้นเมืองล้านนา คู่ท่าเจดีย์แก้ว

1. พ่อครุรอด อักษรทับ และแม่ครูชั้น อักษรทับ (สุนทรวาทีน) คู่ท่าเจดีย์แก้ว
2. พ่อบุญมี ปัญญาศ บ้านล้ามช้าง (อำเภอเมืองเชียงใหม่)
3. พ่อทองสุข ชุมภูศรี บ้านสันคะยอม

ครุฑ่าวจ้อยขอ ใช้ประกอบการแสดงลิเก

1. พ่อน้อยเตจา ควายหาย บ้านท่าเตื่อ (อำเภอสันป่าตอง)
2. พ่อน้อยศรีหมื่น ปาลี บ้านเชียงแสน (อำเภอสารภี)
3. พ่อทองสุข ชุมภูศรี บ้านสันคะยอม

ภาพที่ 3 แผนผังสืบสายครุฑพื้นเมืองล้านนาของคณะ ส.สันคะยอม 2

(ที่มา: ภูเดช แสนสา และฐิตาภรณ์ ชุมภูศรี)

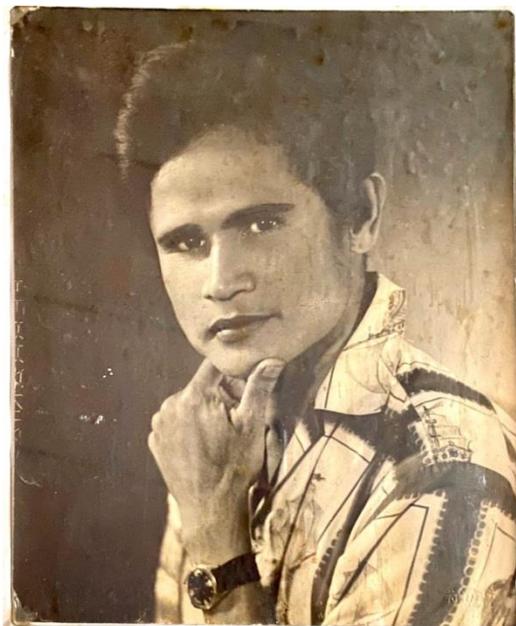
พัฒนาการการแสดงลิเกพื้นเมืองล้านนาของคณะ ส.สันคะยอม 2 (พ.ศ. 2498 - ปัจจุบัน)

พัฒนาการการแสดงลิเกพื้นเมืองล้านนาของคณะ ส.สันคะยอม 2 ผู้เขียนได้แบ่งออกเป็น 2 ช่วง ได้แก่

1. ส.สันคะยอม 2 ภายใต้การบริหารของพ่อทองสุข ชุมภูศรี พ.ศ. 2498 - 2535 (37 ปี) และ
2. ส.สันคะยอม 2 ภายใต้การบริหารของพ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี พ.ศ. 2535 - ปัจจุบัน (30 ปี)

ส.สันคะยอม 2 ภายใต้การบริหารของพ่อทองสุข ชุมภูศรี พ.ศ. 2498 - 2535

ในช่วงที่พ่อทองสุข ชุมภูศรีเป็นหัวหน้าคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 ยังเป็นยุคที่เริ่มก่อตั้งจึงได้เรียนลิเกพื้นเมืองล้านนาที่สืบทอดกันภายในท้องถิ่นอำเภอสันป่าตอง และเรียนเพิ่มเติมจากลิเกแบบฉบับคุ้มท่าเจดีย์แก้ว นอกจากนี้พ่อทองสุข ชุมภูศรี ยังได้เคยร่วมเล่นกับคณะลิเกพื้นเมืองไทใหญ่ (เล่นลิเกโดยใช้ภาษาไทยใหญ่) ของพ่อน้อยตาคำ บ้านกาด (บ้านหกแยก) ตำบลบ้านกาด อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ ทำให้ได้เรียนรู้วิธีการเล่นลิเกพื้นเมืองแบบไทใหญ่มาด้วย พ่อทองสุข ชุมภูศรี ได้รับสืบทอดชั้นครูลิเก ซึ่งเป็นชั้น 36 มาจากพ่อน้อยแสน เตจ๊ะ และได้รับชั้นหลวงหรือชั้น 108 ซึ่งเป็นชั้นครูร่างทรงอีก 1 ชั้น จากแม่ฮ้อยบุก ร่างทรงเจ้าพ่อแท่นคำ และเจ้าน้อยสังข์ทอง บ้านทุ่งเสี้ยว ตำบลบ้านกลาง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้ยังมีชั้นครูสักยันต์ อยู่ยงคงกระพันคาถาอาคมเมตตามหานิยมอีก 1 ชั้น ซึ่งได้รับสืบทอดมาจากพ่อหนานทอง บ้านวังปาน ตำบลสบเตี๊ยะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และพ่อหนานทอง ได้เป็นเจ้าพิธีทำการปั้นเศียรพ่อแก่ประจำคณะลิเก ส.สันคะยอม 2

ภาพที่ 4 พ่อทองสุข ชุมภูศรี (ซ้าย) และพ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี (ขวา)
(ที่มา: นิเวศน์ ชุมภูศรี, 2560)

โดยมีเรื่องที่น่าสนใจมาทำการแสดง ทั้งเรื่องในธรรมวรรณกรรมล้านนาที่มาจากปัญญาสชาดก (คณะพระเถระเมืองเชียงใหม่ รจนาเป็นชาดกนอกนิบาต จำนวน 50 เรื่อง ในช่วง พ.ศ. 2000 – 2200) เช่น บั้วระวงศ์ หงส์อำมาตย์ (เล่น 2 คืนจบ) หงส์หิน (เล่น 2 คืนจบ) มหาวงศ์แดงอ่อน วรรณพราหมณ์ ลักษณะวงศ์เกสร จมปาตีตัน สุวรรณโมกษะ (หมาขนคำ) เจ้าสุวัตรนางบัวคำ กำฟ้าบัวตอง สังข์ทอง โปราบัวน้อย อ้ายร้อยยอด ก้ากาดำ จันทคาปูจี นางสิบสอง พญาอรินทุม เต้าน้อยทองคำ และสุนนมโนรา เป็นต้น และเล่นเรื่องในนิยายที่มาจากวรรณกรรมร่วมสมัยและเรื่องเล่าภายในท้องถิ่น เช่น พันท้ายนรสิงห์ แสงเทียน ว่างบัวบาน บึงบัวทอง ผาวังชู สาวเครือฟ้า ลูกชู้ ลูกรักลูกชัง เรียมสะอื้น (ขวัญเรียม) บ้านเก่าเรือนรัก สาวบ้านนา น้ำตาลูกทุ่ง ปลายเตียนทอง และคู่ช่างนางใบ้ เป็นต้น ส่วนเรื่องที่คุณะ ส.สันคะยอม 2 ห้ามเล่นโดยไม่ได้ประกอบพิธีบวงสรวง คือ พญาอรินทุม เต้าน้อยทองคำ และพันท้ายนรสิงห์ หากจะเล่นต้องล้อมราชวัตร ถวายหัวหมู ทำพิธีบวงสรวง 7 วันก่อนเล่น หากไม่ทำการบวงสรวงเชื่อว่าคณะลิเกจะแตกแยกและทะเลาะวิวาทกัน ดังนั้นเมื่อตกลงจะทำการแสดงเรื่องไหนแล้ว ก่อนการแสดงผู้กำกับบทลิเกจะนำเอาบทมาเล่าให้ฟังและแบ่งให้แต่ละคนรับบทบาทการแสดง ระหว่างแสดงหากเล่นมุกตลกห้ามมีคำลามก โดยเฉพาะพระเอกนางเอกห้ามมีคำพูดลามก ขณะทำการแสดงเป็นเด็ดขาด ในอดีตหากแสดงแล้วพูดลามกเรียกว่า “โจ๊กเลอทุ่ง” จะมีการแจ้งตำรวจมาจับได้ทันที²¹ เพราะเป็นนโยบายของรัฐบาลในขณะนั้นที่จะทำการควบคุมไม่ให้มีการแสดงตลกลามก เพื่อให้ลิเกเป็นศิลปวัฒนธรรมไทยที่ดี²²

สมาชิกคณะลิเกในอดีตจะเล่นประจำคณะ หากคณะไหนคนเล่นขาดจนหาคนเล่นไม่ได้ ถึงที่สุดแล้วจะไปขออนักแสดงจากคณะอื่นมาช่วยเล่นเป็นการเฉพาะ โดยสมาชิกผู้นั้นต้องได้รับการอนุญาตจากหัวหน้าคณะเท่านั้น ในช่วงที่พ่อทองสุข ชุมภูศรี เป็นหัวหน้าคณะ มีสมาชิกในวงลิเกไม่ต่ำกว่า 50 คน อาทิ พ่อบุญช่วย บั้วระวงศ์ (รับบทพระเอก) บ้านสันริมปิง จังหวัดลำพูน แม่วรรณ ชุมภูศรี (รับบทนางเอกและตัวโกง) บ้านสันคะยอม แม่บานเย็น เตจ๊ะ (รับบทนางเอก) บ้านสันคะยอม พ่อหล้า เตจ๊ะ (รับบทตัวตลก) บ้านสันคะยอม พ่อวิจิตร เตจ๊ะ (รับบทตัวตลก) พ่อน้อยเป็ง เพ็ญจันทร์ พ่อดวง กันทะมาลา พ่อมา ปัญญาดี พ่อมูล ปัญญาดี พ่อมี เตจ๊ะ แม่ลูน เตจ๊ะ แม่แก้ว แม่ไทย แม่หล้า แม่มอญ พ่อตีบ พ่อเหมย พ่อแสง พ่อสิงห์ (รับบทตัวโกง) พ่อคำป็น แม่เทพ บ้านทุ่งเสี้ยว แม่เกต บ้านสันคะยอม แม่ลอย บ้านหนองแฝก อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ แม่บัวไหล บ้านหนองแฝก (รับบทนางเจ้า) พ่อสมศักดิ์ บ้านกวน พ่อสนธยา บ้านน้ำโจ้ว พ่อสอน บ้านน้ำโจ้ว (ภายหลังย้ายไปอยู่บ้านกรรยาที่อำเภอสี จังหวัดลำพูน) และพ่อประดิษฐ์ เป็นต้น

²¹ สัมภาษณ์พ่อหล้า เตจ๊ะ อายุ 84 ปี และแม่บานเย็น เตจ๊ะ อายุ 77 ปี, (อ้างแล้ว).

²² อรรถ ฤกษ์ และสมคิด ชัยวัฒน์. (2532). *ค่านิยมทางสังคมและศาสนาต่อการแสดงลิเกในล้านนา*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยพายัพ, หน้า 78.

ผู้ที่เคยตีระนาดให้คณะ ส.สันคะยอม ตั้งแต่รุ่นแรกจนถึงรุ่นปัจจุบัน เช่น (1) พ่อหล้า บ้านต้นผึ้ง อำเภอสันป่าตอง (2) พ่อทองเจือ บ้านแม่ซึก อำเภอหางดง (3) พ่อรอด บ้านน้ำโจ้ว อำเภอสารภี (4) พ่อแก้ว บ้านน้ำโจ้ว อำเภอสารภี (5) พ่อบุญส่ง เลิศจิตต์ บ้านห้วยแก้ว อำเภอแม่วาง (6) พ่อสนธยา เลิศจิตต์ (น้องชาย พ่อบุญส่ง เลิศจิตต์) บ้านห้วยแก้ว อำเภอแม่วาง (7) พ่อทองดี บ้านหนองแฝก อำเภอสารภี (8) พ่อสุเทพ อินคอม บ้านเตาไทร อำเภอแม่วาง และ (9) พ่อสุวิทย์ ต่ายพูล (บุตรของพ่อสวัสดิ์ ต่ายพูล และพ่อสวัสดิ์ ต่ายพูล เป็นลูกศิษย์ของครูรอด อักษรทับ) บ้านวังสิงห์คำ อำเภอเมืองเชียงใหม่

การแต่งตัวนักแสดงลิเกในยุคนี้ พระเอกจะนุ่งโจงกระเบน (ผ้าต๋อย) เสื้อสีแดง สีบานเย็น สีเหลือง หรือสีน้ำเงิน ประดับธนูไหล่ สวมสายสังวาล ส่วนนางเอกจะนุ่งซิ่นแบบจีบหน้านาง สวมเสื้อแขนกระบอก รัดเข็มขัด ห่มสะไบ สวมกำไล ใส่ตุ้มหู หากเป็นแม่นางเอกจะนุ่งซิ่นแบบจีบหน้านาง สวมเสื้อแขนกระบอก²³ ช่วงก่อตั้งคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 พ.ศ. 2498 คณะลิเกจะรับงาน เวลาละ 80 – 100 บาท (1 เวลา คือ 10.00 – 17.00 น. หรือ 20.00 – 24.00 น.) ค่าตัวผู้แสดงนำ ผู้ตีระนาด ตีกลอง คนละ 3 บาท ผู้แสดงประกอบคนละ 1.50 บาท ในช่วงช่วงทศวรรษ 2500 คณะลิเกรับงาน เวลาละ 200 – 350 บาท ค่าตัวผู้แสดงนำ คนละ 6 – 8 บาท ผู้แสดงประกอบ คนละ 3 – 5 บาท ช่วงทศวรรษ 2510 คณะลิเกรับงานเวลาละ 800 – 1,500 บาท และขยับเพิ่มเป็น 1,800 – 2,000 บาท ค่าตัวผู้แสดงนำ คนละ 15 – 25 บาท ค่าตัวผู้แสดงประกอบ คนละ 10 – 15 บาท และขยับเพิ่มค่าตัวผู้แสดงนำ คนละ 40 – 50 บาท และช่วงทศวรรษ 2520 คณะลิเกรับงาน เวลาละ 2,500 – 3,500 บาท ค่าตัวผู้แสดงนำ คนละ 70 – 100 บาท จนกระทั่งในปัจจุบันค่าตัวนักแสดงนำ คนละประมาณ 500 บาท

เมื่อจะเดินทางไปทำการแสดง ทางเจ้าภาพจะต้องเตรียมและสร้างโรงลิเกที่มีชื่อหน้า – หลัง ยาว 12 คอก (ประมาณ 6 เมตร) สานไม้ไผ่ประกบกันแล้วใช้ฟางข้าวหรือกาบไผ่สอดด้านใน ใช้สำหรับล้อมผนัง ทำปีกพาไลยื่นออกไป 2 ข้าง (ซ้าย-ขวา) เพื่อให้คนตีระนาดและคนตีกลอง มีการกั้นห้องมิดชิด เฉพาะด้านหลังโรง ลิเกจะยกสูงจากพื้นดิน 1.50 เมตร หลังคามุงด้วยหญ้าคาหรือใบตองตึง และเตรียมสำหรับข้าวให้นักแสดง จำนวน 12 ชั้น หากมีการแสดงไม่ไกลมากหรืออีกฝั่งแม่น้ำปิงบริเวณจังหวัดลำพูน จะใช้เกวียนบรรทุกเครื่องแสดง และนักแสดง ส่วนการแสดงที่ห่างไกลออกไป เช่น จังหวัดเชียงราย เมื่อมีงานปอยหลวง (ฉลองถาวรวัตถุ) ทางวัดจะจัดเตรียมสร้างโรงลิเกให้ โดยนำไม้มาตีเป็นรั้วล้อมรอบ และทางเจ้าภาพจะจัดเตรียมฟืน ฟริก เปลือก และข้าวสารมาให้ทางคณะลิเกทำกินเอง เก็บค่าเข้าชม คนละ 1 บาท หากไม่ซื้อก็นั่งชมข้างนอกอยู่ไกล ๆ บางคน ไม่มีเงินซื้อตั๋วเข้าชม แต่อยากชมมากก็นำผักเขียวหรือพืชผักและผลผลิตที่เพาะปลูกไว้นำมาแลกตั๋วเข้าชม และในอดีตที่ไปแสดงลิเกเป็นประจำทุกปี คือ งานมูลนิธิกวงเม้งแม่สาย ตำบลเวียงพางคำ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย ซึ่งทางมูลนิธิจะโทรเลขมาแจ้งล่วงหน้าก่อน 1 เดือน โดยจะเดินทางไปแสดงพร้อมกับวงดนตรี

²³ จักรพันธ์ ปัญญา. (2547). การศึกษาลวดลายเครื่องแต่งกายเครื่องทรงลิเก กรณีศึกษาคณะ ส.สันคะยอม 2 บ้านสันคะยอม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 60.

ลูกทุ่งคำเมือง วง ซี.เอ็ม. (ก่อตั้งประมาณ พ.ศ. 2499) และวงดนตรีลูกทุ่งคำเมือง วงศรีสมเพชร ของคุณศิริพงษ์ ศรีโกไสย (ย่าบุญ พ.ศ. 2487– 2541) และคุณประสิทธิ์ ศรีสมเพชร (ก่อตั้ง พ.ศ. 2507 ซึ่งแยกมาจาก วง ซี.เอ็ม.) ที่อยู่ในอำเภอเมืองเชียงใหม่²⁴ จะจัดงานในช่วงฤดูหนาว ประมาณเดือนธันวาคม – มกราคม เป็นเวลา 7 วัน 7 คืน

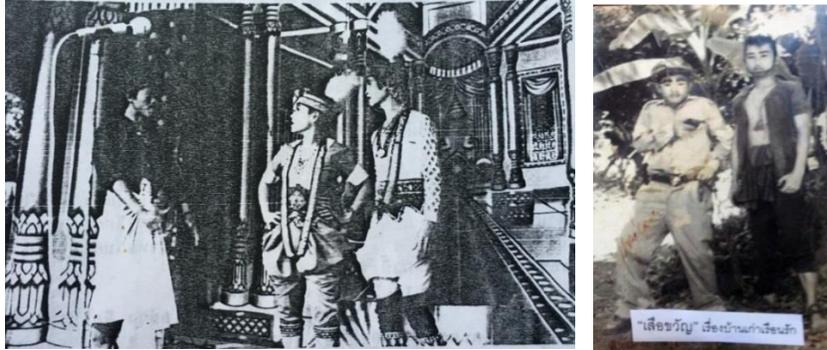
นอกจากนี้เมื่อหมดจากการรับเหมางานแสดงที่มีเจ้าภาพว่าจ้างแล้ว ทางคณะลิเกจะถือโอกาสเปิดวิก จัดแสดงตามจังหวัดต่าง ๆ ทั่วภาคเหนือ อาทิ จังหวัดแม่ฮ่องสอน เช่น อำเภอแม่สะเรียง อำเภอแม่ลาน้อย และ อำเภอขุนยวม จังหวัดน่าน เช่น อำเภอปัว อำเภอท่าวังผา อำเภอนาน้อย และอำเภอนาหมื่น จังหวัดแพร่ เช่น อำเภอเมือง (บ้านมหาโพธิ์ บ้านห้วยม้า) อำเภอหนองม่วงไข่ อำเภอลอง อำเภอวังชิ้น อำเภอสอง และอำเภอสูงเม่น จังหวัดลำปาง เช่น อำเภอแจ้ห่ม อำเภอวังเหนือ อำเภองาว อำเภอเกาะคา และอำเภอเถิน จังหวัดลำพูน เช่น อำเภอเมือง อำเภอบ้านโฮ้ง และอำเภอลี้ จังหวัดเชียงราย เช่น อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน อำเภอพาน และอำเภอเทิง จังหวัดพะเยา เช่น อำเภอเวียงชัย อำเภอดอกคำใต้ อำเภอเชียงคำ อำเภอปง อำเภอเชียงม่วน และอำเภอจุน และจังหวัดสุโขทัย บริเวณอำเภอทุ่งเสลี่ยม ตลอดที่เดินทางแสดงตั้งแต่ออกจากบ้านช่วงเดือนเกี๋ยง (ประมาณเดือนสิงหาคม) จะตระเวนทำการแสดงเสร็จและกลับเข้าบ้านเดือน 7 (ประมาณเดือนเมษายน) ผู้แสดงได้ค่าตัว เวลาละ 25 บาท เล่น 1 วัน 1 คืน (2 เวลา) ได้ 50 บาท หากเก็บเงินและใช้อย่างประหยัดจะเหลือเงินเก็บกลับบ้านคนละประมาณ 2,000 บาท ขณะนั้นราคาข้าวสารถึงละ 15 บาท ก๋วยเตี๋ยวหรือขนมจีนน้ำเงี้ยว ซามละ 1.50 บาท และปลาทุตัวละ 25 สตางค์²⁵

สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ใหม่ซึ่งเป็นที่กล่าวขานถึงคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 อีกประการ คือ การแสดงที่เรียกว่า “ลิเกเสียด” เกิดจากในช่วง พ.ศ. 2520 พ่อบุญช่วย บั้วระวงค์ ผู้กำกับบทลิเก และพระเอกลิเกของคณะ ส.สันคะยอม 2 ได้ชมการแสดงลิเกจากภาคกลางตอนบนของคณะละเมียดดาวรุ่งที่ขึ้นมาเปิดวิกลิเกในภาคเหนือ โดยทำการแสดงเรื่อง สาวเครือฟ้า ลูกเครือฟ้า และวังบัวบาน ซึ่งลิเกคณะนี้ได้ใช้การร้องเพลงไทยเดิมอัตราสองชั้นหรือเพลงพื้น โดยไม่ร้องเพลงราชินิกุล และเดินเรื่องแบบละคร ไม่รำเข้าร่าออกเน้นการเจรจา และการแสดงตลก รวมถึงฉากจะใช้ผ้ามาเปิด-ปิด และตัวละครแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าปัจจุบันตามเนื้อเรื่อง ไม่สวมเครื่องประดับเพชรพลอย ส่วนดนตรีประกอบยังใช้ระนาดลิเก พ่อบุญช่วย บั้วระวงค์ได้นำลิเกเสียดมาแสดงที่คณะ ส.สันคะยอม 2 เป็นครั้งแรก โดยมีเนื้อเรื่องที่แสดงนำมาจากที่ได้ชมคณะละครเร่แม่ลำไยตัดแปลงเป็นเรื่อง “สาวบ้านน่าน้ำตาลูกทุ่ง” เป็นที่นิยมของผู้ชมว่าเป็นของแปลกใหม่ หลังจากนั้นลิเกพื้นเมืองล้านนาอีกหลายคณะก็นำลิเกเสียดไปทำการแสดง แต่ได้รับความนิยมอยู่เพียงช่วงเวลาหนึ่งก็กลับมาเล่นลิเกในรูปแบบเดิม นอกจากนี้คณะ ส.สันคะยอม 2 ยังมีฉากลูกเล่นที่ดึงดูดผู้ชม ทั้งฉากเหาะทำด้วยแผ่นไม้ผูกมัดสลิง หรือฉากคิงคองยักษ์ โดยใช้ไม้ไผ่ทำเป็นโครงปิดหุ้มด้วยกระดาษสีเป็นตัวคิงคอง ใส่ดวงไฟ

²⁴ ญาณเทพ อารมณฺ์อุณฺ. (2554). *วิเคราะห์บทเพลง จรัส มโนเพ็ชร*. (วิทยานิพนธ์). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, หน้า 35.

²⁵ สัมภาษณ์พ่อหล้า เตจ๊ะ อายุ 84 ปี และแม่บ้านเย็น เตจ๊ะ อายุ 77 ปี, (อ้างแล้ว).

ภายในดวงตา 2 ข้าง ใช้เชือกดึงให้ตาคิ่งคองยักษ์ขยับซ้ายขวาได้ พอถึงช่วงเวลาเปิดฉากพื้นชั้นทำการแสดงผู้ชมก็ตื่นตื่นชอบใจ²⁶

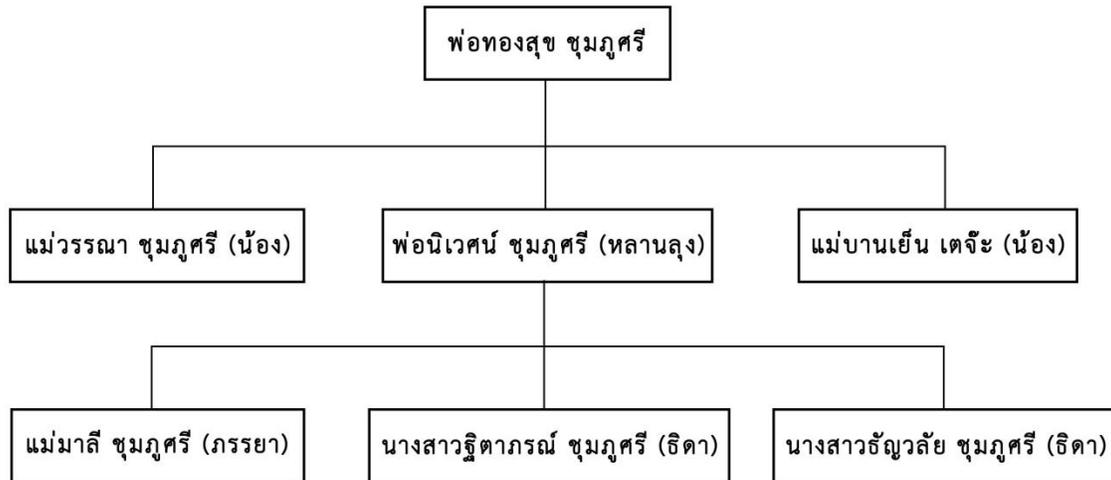
ภาพที่ 5 คณะลิเก ส.สันคะยอม 2 แสดงเรื่อง ปลาตะเพียนทอง ที่วัดแม่สารบ้านตอง
อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน วันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2529 (ซ้าย)
การแสดงลิเกเสด็จของคณะ ส.สันคะยอม 2 พ.ศ. 2520 (ขวา)

(ที่มา: คำนิยมทางสังคมและศาสนาต่อการแสดงลิเกในล้านนา, 2531 และบุญช่วย บั้วระวงศ์, 2520)

ส.สันคะยอม 2 ภายใต้การบริหารของพ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี พ.ศ. 2535 - ปัจจุบัน

พ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี (เกิด พ.ศ. 2500) เป็นบุตรชายคนเดียวของพ่อบุญช่วย ปารมีธง (บุตรแม่แต่มากาบ) บ้านพันตาเกิน ตำบลต้นธง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน กับแม่วรรณ ชุมภูศรี ด้วยพ่อทองสุข ชุมภูศรี พี่ชายของแม่วรรณ ชุมภูศรี ได้ครองตนเป็นโสดและไม่มีทายาท จึงรับพ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี มาเลี้ยงดู จึงทำให้มีโอกาสได้เติบโตมากับคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 และได้เริ่มการแสดงลิเกครั้งแรกเมื่ออยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ต่อมาจึงได้เป็นกำลังหลักบริหารคณะลิเกตั้งแต่วัยรุ่นไปตลอดชีวิตของพ่อทองสุข ชุมภูศรี จนกระทั่งพ่อทองสุข ชุมภูศรี ถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2535 พ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี จึงได้บริหารคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 อย่างเต็มตัวสืบมาจนถึงปัจจุบัน โดยทำหน้าที่ทั้งผู้บริหาร ขนส่งเวทีอุปกรณ์การแสดง ตัดตั้งเวทีควบคุมแสงสีเสียง และบางโอกาสได้ร่วมแสดงลิเกหรือตีกลองลิเกอีกด้วย

²⁶ สุจินดา ไชยากุลสรกร. (2560). องค์ความรู้ที่เข้มแข็งในการจัดการศิลปะการแสดงลิเกล้านนาของคณะลิเกมีชัยนาฎศิลป์ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 65 – 66 และ 81.

ภาพที่ 6 แผนผังการสืบสายครุฑเกพื้นเมืองล้านนาภายในตระกูลชุมภูศรี
(ที่มา: ภูเดช แสนสา และฐิตาภรณ์ ชุมภูศรี)

ในช่วงที่พ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี รับช่วงบริหารสืบต่อมาได้มีการปรับปรุงพัฒนาในหลายด้าน อาทิ ในช่วงปลายทศวรรษ 2530 เริ่มเปลี่ยนการแต่งกายให้คล้ายลิเกไทยภาคกลาง โดยพระเอกสวมเสื้อผ้ากำมะหยี่ปักดิ้นเงินดิ้นทอง นุ่งกางเกงขาสั้นเย็บสำเร็จ ส่วนนางเอกและนางรองสวมชุดยาวแบบชุดราตรี เป็นผ้าอัดพลีทประดับประดาอย่างประณีตด้วยกระจกแก้วและปักดิ้นเงินดิ้นทอง จะเกิดความระยิบระยับเมื่อกระทบแสงไฟ แม่นางเอกตัวอิจฉา หรือตัวโกงจะสวมชุดระบำอินเดียหรือชุดรัดรูปกระโปรงยาวทรงกระบอก นางรับใช้สวมชุดสำหรับแบบอินเดีย และตัวประกอบทั่วไปยังมีการนุ่งซิ่นสวมเสื้อแขนกระบอก²⁷ รวมถึงการปรับปรุงทำผ้าฉากลิเกขึ้นใหม่อีกหลายครั้ง ทั้งฉากท้องพระโรง ฉากกระท่อม ฉากป่า และฉากภายในบ้าน การเพิ่มแสง สี และเสียงให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น สั่งทำและจัดซื้อระนาดพื้นเมือง กลองเต่งถึง กลองปึงโป่ง และกลองทัด เพื่อให้ได้เสียงที่ไพเราะกังวานตลอดการจัดทำเวทีลิเกแบบเคลื่อนที่เป็นของคณะ และจัดซื้อรถบรรทุกสำหรับขนเวทีอุปกรณ์การแสดงของคณะเอง²⁸ ส่วนเรื่องทีนิยมนำมาแสดงลิเกในช่วงนี้ ยังคงมีเรื่องที่เป็นวรรณกรรมชาดกล้านนาอนานิบาตและนิยายร่วมสมัย วรรณกรรมชาดกล้านนา ได้แก่ สุวรรณบุพผาราชาจักรแก้ว (โครงเรื่องคล้ายสังข์ทอง) วงศ์สวรรค์

²⁷ จักรพันธ์ ปัญญา. (2547). *การศึกษาลวดลายเครื่องแต่งกายเครื่องทรงลิเก กรณีศึกษาคณะ ส.สันคะยอม 2 บ้านสันคะยอม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่: คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, หน้า 136 - 138.

²⁸ สัมภาษณ์พ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี อายุ 64 ปี บ้านเลขที่ 239 หมู่ที่ 10 บ้านเหล่า ตำบลทุ่งต้อม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2564.

จันทวาส จุมปาสดัน บัระวงค์สุริยา หงส์หิน เล็บมือแดงแดงอ่อน (มหาวงศ์แดงอ่อนหรืออ้ายรอดขอด) ชิวหาลิ้นคำ สี่ยอดกุมาร และลักษณวงศ์พราหมณ์เกษร ส่วนเรื่องร่วมสมัย ได้แก่ ลูกทรีพี กฎแห่งกรรม และ สาวเหนือเป็อรัก²⁹

บทลิเกพื้นเมืองล้านนา ส.สันคะยอม 2 สู้บทะเลจรจอกแก้ว

ปฐมเหตุบทลิเกพื้นเมืองล้านนาของคณะ ส.สันคะยอม 2 ได้ไปสู้บทะเลจรจอกแก้วของสถานีโทรทัศน์ กองทัพบกช่อง 7 เริ่มจากพระโสภณวชิรธรรม (ครูบาศรีนวล หรือพระสาธิต ฐานวโร พ.ศ. 2480 – 2530) เจ้าอาวาสวัดวชิรธรรมสาธิตวรวิหาร (วัดทุ่งสาธิต) กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีบ้านเกิดอยู่บ้านหวาย ตำบลมะกอก อำเภอบ้านฝาง จังหวัดลำพูน โดยพระโสภณวชิรธรรม ได้บูรณะวัดขึ้นใหม่จากวัดร้าง ในปี พ.ศ. 2506 ซึ่งที่เดิมสร้าง โดยคหบดีชาวเวียงจันทน์ เมื่อ พ.ศ. 2399 จึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาสวัดวชิรธรรมสาธิตวรวิหาร รูปแรก (พ.ศ. 2506 – 2530) และอีก 2 ปีต่อมา เมื่อ พ.ศ. 2508 พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระวชิรเกล้าอยู่หัว รัชกาลที่ 10 ขณะนั้น ยังทรงเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าวชิราลงกรณ์ ทรงรับวัดทุ่งสาธิตไว้ในพระอุปถัมภ์ เป็นพระอารามหลวง ชั้นโท และได้พระราชทานนามใหม่ว่า *วัดวชิรธรรมสาธิตวรวิหาร* (ปัจจุบันเป็นวัดประจำรัชกาลที่ 10) ต่อมาในปี พ.ศ. 2509 พระโสภณวชิรธรรมได้รับพระราชทานสมณศักดิ์ ซึ่งทางวัดได้จัดงานฉลองสมณศักดิ์ และทำการได้ คัดเลือกว่าจ้างการแสดงจากภาคเหนือที่มีชื่อเสียงในขณะนั้นไปทำการแสดง จำนวน 3 คณะ ได้แก่ ลิเกพื้นเมือง ล้านนาคณะ ส.สันคะยอม 2 อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ปี่พาทย์ล้านนา วงวัดพระเจ้าเหลื่อม อำเภอบางคนที จังหวัดเชียงใหม่ และวงกลองตั้งโน้กรองพร้อมช่างฟ้อนเล็บจากบ้านล้ามช้าง อำเภอมือง จังหวัดเชียงใหม่ คณะช่างฟ้อน นำโดย ธิดา 2 คนของพ่อบุญมี ปัญญายศ ที่เป็นช่างฟ้อน นางละคร และโขน (รับบทตัวพระ ตัวนาง) ในคุ้มและพระตำหนักเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ภายหลังเมื่อพระองค์สิ้นพระชนม์ในปี พ.ศ. 2476 จึงได้ออกมาอยู่กับคณะละครของร้อยเอก หลวงสำเร็จณรงค์ (ทองคำ รัตน์ย) นายเทศมนตรีนครเชียงใหม่คนที่ 7 (พ.ศ. 2490 – 2492) ที่มีโรงละครอยู่บ้านล้ามช้าง³⁰

ทางวัดวชิรธรรมสาธิตวรวิหารได้เหมารถไฟ จำนวน 3 ตู้ ให้เดินทางจากสถานีรถไฟจังหวัดเชียงใหม่ ไปลงที่สถานีรถไฟหัวลำโพง จากนั้นทางวัดจะจัดรถมารับที่สถานีรถไฟ แต่เนื่องจากช่วงที่ไปจัดแสดงตรงกับฤดูฝน น้ำท่วมวัด ดังนั้นทางวัดจึงต้องหาเรือมารับอีกทอดจึงจะเดินทางเข้าไปถึงวัด ทั้งคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 วงแห่ปี่พาทย์ล้านนา วงวัดพระเจ้าเหลื่อม และช่างฟ้อนเล็บบ้านล้ามช้าง ได้ทำการแสดง 15 วัน 15 คืน ในส่วนของคณะลิเกแสดงเฉพาะช่วงกลางวัน ได้รับค่าจ้างราคา 20,000 ซึ่งทางวัดเลี้ยงอาหารนักแสดง

²⁹ ธนพชร นุตสาระ. (2558). *ลิเกล้านนา*. กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม, หน้า 102.

³⁰ สัมภาษณ์นางสาวณิชาภา นิตติคุณภูมิ (เหลนพ่อบุญมี ปัญญายศ) นักวิจัยสมทบ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2564.

ทุกมื่อ และช่วงว่างจากการแสดงในตอนกลางวันได้พาไปเที่ยวชมท้องสนามหลวง และแหล่งท่องเที่ยวทั่วกรุงเทพมหานคร การแสดงลิเกครั้งนี้มีพ่อบุญช่วย บั้วระวงค์ (เกิด พ.ศ. 2478) บ้านสันริมปิง จังหวัดลำพูน เป็นผู้กำกับบทลิเก และพ่อถาวร ใจคำ บ้านมะขามหลวง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นผู้กำกับฉากลิเก โดยแสดงจำนวน 8 เรื่อง ได้แก่ บั้วระวงค์หงส์อำมาตย์ 2 คีน หงส์หิน 2 คีน จุมปาสีตัน (จำปาสีตัน) 2 คีน มหาวงศ์แดงอ่อน 2 คีน วรรณพราหมณ์ 2 คีน ลักษณะวงศ์เกสร 2 คีน บึงบัวทอง 2 คีน และพญาอรินทุม 1 คีน โดยมีนักแสดงประกอบด้วย พ่อบุญช่วย บั้วระวงค์ รับบทพระเอก แม่บ้านเย็น เตจ๊ะ รับบทนางเอก พ่อเหลา มังยะสุ รับบทตัวตลกนำ (ตัวโจ๊กเอก) พ่อหล้า เตจ๊ะ รับบทตัวตลก ส่วนคนอื่นจะรับบทอื่นๆ เช่น พ่อสุเทพ อินคอม และแม่สุขแสง แก้วเงิน ซึ่งมีผู้แสดงทั้งหมดจำนวน 50 คน ในการแสดงครั้งนี้เพื่อให้สื่อสารกับผู้ชมได้อย่างเข้าใจง่ายจึงได้ปรับให้ใช้ภาษาไทยในการแสดง ส่วนบทจ้อยและบทชอຍยังคงให้เป็นภาษาล้านนา ส่วนฉากลิเกของคณะ ส.สันคยะอม 2 พบว่าเป็นที่ตื่นตาตื่นใจของผู้ชม ด้วยมีฉากเหาะ โดยใช้ไม้กระดานผูกติดกับลวดสลิงชักอยู่หลังฉากให้ไม้กระดานเคลื่อนไปอย่างช้า ๆ และเรื่องที่นิยมใช้ฉากเหาะ คือ เรื่องหงส์หิน ตอนแม่เตมาเข้าเมือง

ช่วงที่ทำการแสดงลิเกได้มีผู้กำกับภาพยนตร์และนักร้องนักแสดงชื่อดังมาร่วมชมติดต่อกันหลายวัน และที่มานั่งชมการแสดงลิเกเป็นประจำ ได้แก่ คุณเสน่ห์ โกมารชุน (พ.ศ. 2466 – 2514) คุณดอกดิน กัญญามาลย์ (พ.ศ. 2467 – 2561)³¹ และคุณเชอริ์ เสวตนันท์ (สวลี ผกาพันธุ์ พ.ศ. 2474 – 2561) เมื่อได้ชมการแสดงเกิดความประทับใจจึงติดต่อขอบทที่ใช้เล่นลิเกพื้นเมืองล้านนา จำนวน 2 เรื่อง คือ จุมปาสีตัน และนางสิบสอง โดยมีคุณเสน่ห์ โกมารชุน ได้ทำการตั้งโต๊ะนั่งจัดบันทึกบทลิเกจากคณะ ส.สันคยะอม 2 ภายในวัดทุ่งสาธิต วชิรธรรม ในภายหลังบทลิเกทั้ง 2 เรื่องได้ถูกนำไปปรับเป็นบทละครโทรทัศน์และออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์สี กองทัพบกช่อง 7³² จุมปาสีตันได้ปรับใช้ชื่อใหม่ว่า “4 ยอดกุมาร” ออกอากาศครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2526 และได้ถูกนำไปปรับเขียนเป็นบทละคร โดยคุณวาณิช จรุงกิจอนันต์ (พ.ศ. 2491 – 2553) ซึ่งถ่ายทำด้วยกล้องวีดีโอของบริษัทดาราวีดีโอ กำกับโดยคุณมานพ สัมมาบัติ (ออกอากาศ ครั้งที่ 2 พ.ศ. 2534 ใช้ชื่อเรื่องว่า “ดิน น้ำ ลม ไฟ” ออกอากาศ ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2544 ใช้ชื่อเรื่อง “สี่ยอดกุมาร” และออกอากาศ ครั้งที่ 4 พ.ศ. 2559 – 2560 ตอนที่ 1 - 10 ใช้ชื่อเรื่องว่า “ดิน น้ำ ลม ไฟ” ตั้งแต่ตอนที่ 11 เป็นต้นไปใช้ชื่อเรื่อง “4 ยอดกุมาร”) และนางสิบสองยังคงใช้ชื่อเดิม ส่วนภาคต่อใช้ได้ชื่อใหม่ว่า “พระรถเมรี” และภาคต่อจากพระรถเมรีชื่อ “พระสุธนมโนราห์” ซึ่งนางสิบสองได้ออกอากาศครั้งแรกทางสถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7 พ.ศ. 2531 (ครั้งที่ 2 ออกอากาศทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 5 พ.ศ. 2538 ครั้งที่ 3 ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 7

³¹ คุณดอกดิน กัญญามาลย์ เป็นผู้กำกับการแสดงลิเกดาราเรื่องทหารเสือราชินี ถวายพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร รัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง ณ โรงละครแห่งชาติ พ.ศ. 2518.

³² สัมภาษณ์พ่อหล้า เตจ๊ะ อายุ 84 ปี และแม่บ้านเย็น เตจ๊ะ อายุ 77 ปี, (อ้างแล้ว).

พ.ศ. 2543 ครั้งที่ 4 อย่างเป็นทางการตุนทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 3 พ.ศ. 2552 และครั้งที่ 5 ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 HD พ.ศ. 2562)

ลำดับการแสดงลิเกพื้นเมืองล้านนาคณะ ส.สันคยะอม 2

ปัจจุบันในการแสดงในแต่ละสถานที่ ทางคณะลิเกจะเป็นผู้จัดเตรียมเวทีการแสดงเอง โดยจะเดินทางไปตั้งสถานที่จัดงานก่อนวันแสดง 1 วัน เพื่อตั้งเวทีลิเก โดยมีลำดับการแสดง ดังนี้

(1) เริ่มแรกจะต้องตั้งโครงเหล็กและแผ่นเวทีการแสดงให้เรียบร้อย แล้วจึงทำการเบิกโรงลิเก โดยนำกลองตะโพน และรูปภาพของผู้ก่อตั้งคณะลิเกวางบนเวที บริเวณหน้าเวที จากนั้นนำกระทงใบตอง จำนวน 1 อัน ทำพิธีเบิกโรง ซึ่งนำไปวางไว้ที่มุมเวทีทั้ง 4 มุม และตรงกลางบริเวณหน้าเวทีอีก 1 จุด โดยมีผู้ที่ทำพิธีเบิกโรง เรียกว่า “คนกำขันตั้ง” ในขณะที่ทำพิธีเบิกโรงจะห้ามไม่ให้ผู้ใดเดินขึ้นไปอยู่บนโรงลิเกหรืออุณวยไกล่ ๆ ขณะทำพิธี เมื่อทำพิธีเบิกโรงเสร็จจะทำการตีกลองตะโพนจำนวน 3 ครั้ง จากนั้นจึงให้นักแสดงทุกคนขึ้นเวทีลิเกได้ตามปกติ

(2) ในการทำการแสดงทั้งภาคเช้าและภาคกลางคืน ก่อนเริ่มทำการแสดงจะต้องมีพิธีไหว้โรงก่อนทุกครั้ง โดยจะทำการบรรเลงโหมโรง เพลงสาธุการ ซึ่งผู้ถือขันตั้งจะทำพิธีกล่าวคำไหว้ครูขึ้นขันตั้งครูลิเก (ขันกำนล) และนักแสดงจะกล่าวคำไหว้ครูพร้อมกัน ขณะทำพิธีโหมโรงจะไม่อนุญาตให้นักแสดงหรือบุคคลที่อยู่ในโรงลิเก เดินออกมาหน้าเวทีที่ใช้แสดง ทุกคนจะต้องอยู่ในอาการสำรวมเรียบร้อยจนกว่าเพลงจะบรรเลงเสร็จ เมื่อทำพิธีไหว้ครูเสร็จจึงจะเริ่มทำการแสดงต่อไป

(3) เมื่อทำการแสดงในภาคเช้าจะมีการออกแขก โดยการร้องเพลงออกแขก 1 – 2 เพลง หากในภาคค่ำ จะเพิ่มการรำถวายมือ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำสถานที่ที่ทำการแสดง และเมื่อออกแขกเสร็จ จึงเริ่มทำการแสดง โดยฉากแรกจะเป็นนักแสดงผู้ชายออกแสดงก่อนจากนั้นจึงทำการแสดงตามเนื้อเรื่องต่อไป ซึ่งก่อนจะออกทำการแสดงนักแสดงทุกคนจะทำการไหว้ขอพรพ่อแก่ และขอพรนักแสดงที่อาวุโสกว่าทุกครั้งก่อนเริ่มออกหน้าฉาก และไหว้เคารพหิ้งพ่อแก่อีกครั้งหลังเมื่อเข้ามาหลังเวทีในฉากแรกที่ออกแสดงของแต่ละคน

(4) เมื่อทำการแสดงจบเรื่องแล้ว นักดนตรีจะบรรเลงเพลงสรรเสริญพระบารมี และเพลงมหาชัย เป็นการอำลา เพื่อทำการกล่าวคำลาครูและปลดขันตั้งครูลิเกและเมื่อจบเพลงนักแสดงทุกคนจะทำการไหว้ขอโหสิกรรมครูดนตรี นักดนตรี และนักแสดง โดยนักแสดงที่อายุน้อยกว่าจะไหว้ขอโหสิกรรมนักแสดงที่อาวุโสกว่าตามลำดับ หากรุ่นเดียวกันก็กล่าวคำว่า “สีนื้อ” (โหสิ) แล้วจึงทำการเก็บอุปกรณ์และเวทีลิเกตามลำดับต่อไป

ภาพที่ 7 คณะลิเก ส.สันคยอม 2 ทำการแสดงที่วัดแม่สารบ้านตอง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน
วันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2529

(ที่มา: คำนิยมทางสังคมและศาสนาต่อการแสดงลิเกในล้านนา, 2531)

เพลงพื้น ขับเสภา จ้อย และขอ ของคณะลิเก ส.สันคยอม 2

ลิเกพื้นเมืองล้านนา (ลิเกเหนือ) นิยมใช้เพลงพื้น (เพลงไทยเดิมอัตราสองชั้น) ส่วนลิเกไทย (ลิเกใต้) จะนิยมใช้มอญราชนิเกลิงกับสองไม้³³ เพลงพื้นที่ใช้ในการแสดงลิเกจะมีหลากหลายเพลงและหลากหลายทำนอง ขึ้นอยู่กับนักแสดงแต่ละคนจะเลือกร้องเพลงแบบไหน และเนื้อหาในแต่ละทำนองสามารถดัดแปลงเนื้อร้องได้ตามแต่ละบทบาท และเนื้อเรื่องในการแสดง ตัวอย่างเพลงออกแขกเพลงพื้นบางท่อนเป็นเพลงที่ใช้ร้องก่อนเปิดทำการแสดง จะเป็นเพลงทำนองขึ้นเดียว เช่น

(ออกแขก) ฟังค่างามอนฟังแล้วเร้าร้อนในดวงฤทัย (ลูกคู่รับ)

ฟังคำร่ำไปหัวใจจะขาดรอน ๆ (ลูกคู่รับ)

คิดถึงเธอมายามเมื่อเวลาศิลปินจะนอน (ลูกคู่รับ)

สายันต์ตะวันรอนมิวายเป็นห่วงคนสวยแม่เอย (ลูกคู่รับ)

แม่ฝรั่งข้างรั้วแม่จะสุขข้างขี้ไ่ว้คอยใคร (ลูกคู่รับ)

³³ สัมภาษณ์พ่อสุเทพ อินคอม (พระเอกลิเกและตีระนาดลิเก) อายุ 84 ปี บ้านเตาโท ตำบลทุ่งรวงทอง อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 26 กันยายน พ.ศ. 2564.

พี่มาเวียนอยู่ใต้ต้นสวายเอ๋ยไม่หล่นลงมาสักใบ (ลูกคู่รับ)

แม่จะหล่นก็หล่นสวายเอ๋ยไม่พ่นมือชาย (ลูกคู่รับ)

.....

(ออกแขก) โอ้ละหน้อ..เสนอลิเก สนุกฮาเฮ วันนี้ลิเกสันคยะอมเขามา อย่างมัวลั้งเล มาชมลิเกดีกว่า น้องพี่จง
รับมา เชิญท่านบรรชามาชมลิเกคนไทย

โอ้ละหน้อ...คุณน้าคุณนาย เชิญเทิดหญิงชาย พวกเราจะได้รู้เรื่องเจริญ อย่างมัวลั้งเล มาชมลิเกพร้อมเกลอน้อง
พี่น้องอย่าหมางเมิน ขอกราบเชื้อเชิญ หญิงชายชวนชม(หญิงชายชวนชม)

ดาวดีดาวโตด (ดาวดีดาวโตด) ตัวโกงรูปร่างก็เก้ (รูปร่างก็เก้) เอ็ง เออ เอ๋ เอ้ย (เอ็ง เออ เอ๋ เอ้ย)
เอ็ง เออ เอ๋ เอ้ย (เอ็ง เออ เอ๋ เอ้ย) พี่อย่าลั้งเลหลบลี้ ขอเชิญน้องพี่ทุกคน ฮาเฮ ลิเกสากล จะขอเล่นจนสิ้นใจ
เอ๋ย.....

เพลงกล่าว (จำหน้าเตียง)

(1) เพลงสาริกา

จะกล่าวถึง ตัวของเรา นั่งอยู่ (ระนาดรับ) แสนมีสุข ทุกวันมา (ทำนองเอย)
ตัวเรานี้ (ระนาดรับ)
แต่ที่เรา นั้นยังมี พ่อและแม่ (ระนาดรับ) พ่อและแม่ คอยเอาใจ (ทำนองเอย)
ทุกวันมา (ระนาดรับ)

(2) เพลงมะลิเลื้อย

หวนคะนึ่งนั่งคิด..ดวงจิต..กลุ้ม (ระนาดรับ)
อยู่ทุกวันทำงานไม่หยุด เอ๋...เอ๋ย... เลยหนอเรา (ระนาดรับ)
ถึงเวลาต้องทำงาน หนักเหลือเกิน (ระนาดรับ)
อนาถแท้ชีวิต (ทำนองเอย) พรหมลิขิตสร้าง (ระนาดรับ)

(3) เพลงสูงสุดสอย

(ทำนองเอย) โอ้เจ้าดวงพวงปทุม เมื่อแรกยังตูม (ทำนองเอย) เสียทั้งคู่ แม่พุ่มพวง ฉันทรักเจ้าดวงเรณู
เดี๋ยวนี้แลดูแปลกนัยนา (ระนาดรับ)

เสียแรงที่หวังตั้งใจไว้ก่อน เมื่อยามอ่อน ๆ (ทำนองเอย) ก่อนกว่าใคร ๆ แมลงภูเจ้ากรรมนั้นมาทำเสียได้
เกสรดอกไม้ ทิ้งไว้โรยรา (ระนาดรับ)

(4) เพลงเขมรปากท่อ

(ทำนองเอย) นั่งอยู่ยังปราสาททอง (ทำนองเอย) ตัวของเรา ไอนางเจ้า (ทำนองเอย) อยู่ในเมือง (ทำนองเอย) มีสุขใจ (ระนาดรับ)

(ทำนองเอย) ดีใจนักที่ได้มา (ทำนองเอย) ในวันนี้ แสนเปรมปรีดี (ทำนองเอย) เหลือคณา (ทำนองเอย) งามสมองค์ (ระนาดรับ)

(5) เพลงต้มยำ

นั่งอยู่ยัง (ทำนองเอย) ในเวียงวัง (ทำนองเอย) แสนสุขอุรา (ระนาดรับ)

อยู่กับพ่อบิดาที่รัก (ทำนองเอย) ทุกวันมา (ระนาดรับ)

โอ้วว่าพ่อรักช่างเอาใจ (ทำนองเอย) ตัวของเรา (ระนาดรับ)

ให้สุขสรรในทุกวัน (ทำนองเอย) ตัวเรานี้ (ระนาดรับ)

(6) เพลงฝั่งโขง

แสงทองส่องฟ้า (ทำนองเอย) สง่างาม (ระนาดรับ)

เหลืออร่าม งามตา (ระนาดรับ)

มองนภาให้ชื่นชม (ระนาดรับ)

สุข...สมใจ (ระนาดรับ)

(ทำนองเอย) คล้ายวิมาน (ระนาดรับ)

(7) เพลงไฟสวาท

ไฟทุกอย่างทั่วโลก ช่างร้อนหนักหนา ไม่เท่าไฟโลกันตร์ (ระนาดรับ)

แต่ไฟรักช่างทรमान หัวใจไหวหวั่น ฉันทพะวง (ระนาดรับ)

ชีวิตนี้ฉันคง ต้องทรमान (ระนาดรับ)

หัวใจของฉันขาดคนอุ้มชู หดหู่อยู่เดียวตาย (ระนาดรับ)

เพลงโศก ใช้ประกอบการแสดงในฉากที่เสียใจ ร้องให้ นักแสดงสามารถดัดแปลงเนื้อร้องได้ตามต้องการ

(1) โศกดาวทอง

(ทำนองเอย) คิดไปใจหาย ไม่วายโศก (ทำนองเอย) เหมือนเดือนดับ (ทำนองเอย) ลับโลก (ทำนองเอย) มองไม่เห็น (ระนาดรับ)

(ทำนองเอย) มองเห็นแม่ มาสิ้นใจ (ทำนองเอย) น้ำตาไหล (ทำนองเอย) อาบน้ำ (ทำนองเอย) แสนปวดร้าว (ระนาดรับ)

(2) โศกดาวทองแปลง

ชีวิตเราแสนเศร้า มีดมน เหมือนคน เหมือนคนที่สิ้นความหมาย คิดแล้วอยากจะตาย เออ เอ๊ย ไปเสีย
ดวงฤดีแทบขาดแล้ว (ทำนองเอ๋ย) จะทำอย่างไร (ระนาดรับ)

เอ๋ย...คงจะเป็น เพราะเวรกรรม เออ เอ๋ย แต่ปางก่อน (ทำนองเอ๋ย) ย้อนถึงเรา แสนจะเศร้ายิ่งนัก
(ทำนองเอ๋ย) ใจจะขาดแล้ว (ระนาดรับ)

(3) เพลงอิเหนา

โอ้...เรา เศร้าใจนัก ออกแทบหัก (ทำนองเอ๋ย) สิ้นสลาย (ระนาดรับ)

โอ้ หัวใจกล้ำกลืน ต้องทนฝันชะตา โอ้ ชีวาแทบดับ ล่วงลับไป (ระนาดรับ)

โอ้ หนอดวงใจ โอ้ ใครๆจะเหมือน มันแฉเดือน ไม่เหมือนเดิม (ระนาดรับ)... (ท่อน 1)

(4) เพลงอิเหนาแปลง

เวรกรรม ปางไหน (ทำนองเอ๋ย) กรรมมาทัน (ทำนองเอ๋ย) ให้เราเศร้าใจ (ทำนองเอ๋ย) คงเป็นกรรม
แต่ปางก่อน กรรมนั้นตามมาย้อน สะท้อนอุรา (ทำนองเอ๋ย) น้ำตานอง...(ท่อน 1)

(5) โศกทยอย

โอ้วชีวิต (ทำนองเอ๋ย) ของตัวเรา (ระนาดรับ)

(ทำนองเอ๋ย) จะทำอย่างไร (ระนาดรับ)

(ทำนองเอ๋ย) ในวันนี้ (ระนาดรับ)

(ทำนองเอ๋ย) แสนเศร้าใจ (ระนาดรับ)... (ท่อน 1)

(6) โศกธรณีกรรแสง

แสน สงสาร ตัวเรา เออ เอ๋ย จะทำอย่างไร (ทำนองเอ๋ย) โอ...โอ้ว ว่าพี่ มาจากกันไป (ซ้ำ)

(ทำนองเอ๋ย) ในวันนี้ (ทำนองเอ๋ย) ให้เราเศร้าใจ (ระนาดรับ)... (ท่อน 1)

(7) โศกกระทม

นี่แหละหนอ น้ำใจของคน (ระนาดรับ) (ทำนองเอ๋ย) ทำได้ลงคอ (ระนาดรับ)

ตัวเราหนอ ตัวเราหนอ จะทำอย่างไร (ระนาดรับ) เออ เอ๊ย ไปเสียนี้ โอ้ดวงชีวี แทบขาดรอน

(ระนาดรับ)... (ท่อน 1)

เพลงเดิน ส่วนใหญ่จะเป็นทำนองสองไม้ ทำนองเพลงลูกทุ่ง และทำนองอื่นๆ ตัวอย่าง เช่น

(1) เพลงสองไม้

ไม่อยู่ซ้ำ ริมเดินทาง เอ๋ย ริมเดินทาง ในคราวนี้ อย่าซ้ำที่ นะพวกเรา (ระนาดรับ)

(2) เพลงวรเชษฐ์

ถ้าฉะนั้น ชวนกันไป (ทำนองเอย)
อย่ารอช้า เข้าสู่กลางพนา (ทำนองเอย)
เหมือนใจหวัง (ระนาดรับ)

(3) เพลงแขกตีหม้อ

เอ้อ เอ้อ เอ็ง เอย ได้เวลา (ระนาดรับ)
เออ เอ้อ เอ็ง เอ้ย จะรีบไป (ระนาดรับ)
ขึ้นเผ้าองค์ ภูวนัย (ระนาดรับ)
เอ็ง เออ เอ้อ เอย ที่ท้องพระโรง (ระนาดรับ)

เพลงอื่นๆ ระหว่างการดำเนินเรื่อง สามารถปรับเนื้อร้องตามบทบาทหรือสถานการณ์ในเรื่องที่แสดงได้

(1) เพลงสร้อยสน

(ทำนองเอย) ขอวิงวอน วอนเทวา (ทำนองเอย) ดลบันดาล (ระนาดรับ)
ให้เรานี้ (ทำนองเอย) สมในหวัง (ทำนองเอย)
ในวันนี้ (ระนาดรับ)

(2) เพลงจำแลง

จะจำแลง แปลงกาย (ทำนองเอย) เป็นสาวงาม (ซ้ำ)
สวยอร่าม งามจริงทุกสิ่งอัน เอ้ย โอ้ ละหน่าย โอละหน่าย หน้อยเอย (ระนาดรับ)
(ทำนองเอย) เป็นสาวงาม (ระนาดรับ)

(3) เพลงร่วมฉุย

สะดุ้งตื่น ฟั่นกาย (ทำนองเอย) เป็นอย่างไร (ระนาดรับ)
ให้แปลกใจ ของตัวเรา เอ้อ เอ็ง เอ้ย ในวันนี้
ดวงฤดีอยากจะรู้ (ทำนองเอย) เปิดอะไร (ระนาดรับ)

(4) เพลงตะลุ่มโปง

เมื่อมองไปเห็น เจ้าคือใคร จากไหนกันมา นึกแปลกอุรา ของตัวเรา (ระนาดรับ)
เอย แปลกใจเรานึก (ทำนองเอย) เจ้าเป็นใคร เกิดอะไร จึงอยู่ที่นี้ (ระนาด)
(ทำนองเอย) ให้แปลกใจจริง (ทำนองเอย) จากไหนกันมา (ทำนองเอย) เจ้าเป็นคือใคร (ระนาดรับ)

(5) เพลงทำนองแห่ฉิมพลี

นอน นอน นอนเสียเถิดน้องนอน (ระนาดรับ) นอน นอน นอน น้องนอนพี่กล่อมให้นอน (ระนาดรับ)

ฉิมพลีพื้มาดสุดสวาทให้อาวรณ์ พี่นี้จะกล่อมน้องนอน ให้น้องนอนหลับสบาย (ระนาดรับ)

นอน นอน นอน เสียเถิดน้องนอน (ระนาดรับ) นอน นอน นอน น้องนอนพี่จะกล่อมเจ้านอน (ระนาดรับ)

นอกจากเพลงพื้นที่ใช้เป็นหลักแล้ว การแสดงลิเกของคณะ ส.สันคະຍອມ 2 ยังมีขับเสภา จ้อย และขอ ประกอบด้วย บทขับเสภานิยมใช้ประกอบเรื่องสาวเครือฟ้า ช่วงสาวเครือฟ้าฆ่าตัวตายจะขับเพลงโคก ขับเพลงโคกลาวทอง ขับเพลงธรณีกันแสง ขับผี ขับเพลงอิเหนา ขับเพลงสองม้ากลาย และขับเพลงอิเหนาแปลง เป็นต้น การจ้อยมีทั้งจ้อยเดี่ยวและจ้อยถามตอบ มีจ้อยบทยาวและจ้อยบทสั้น ๆ ที่เรียกว่า “จ้อยว่อง” จ้อยบทยาว เช่น จ้อยในเรื่องกำพริ้วบัวตอง จะจ้อยตอนสุดท้ายที่นางบัวตองถูกน้ำร้อนลวกตายเรียกว่า “จ้อยกำพริ้วบัวตอง” จ้อยว่องนิยมจ้อยในตอนชมสวนหรือเดินป่า เช่น จ้อยเดือนแจ่มส่องใส และจ้อยข้าวจ้าวเม็ดแก่น เป็นต้น ส่วนการขับขอประกอบการแสดง เช่น ตอนที่เดินชมสวนกับเจ้าหญิงหรือแม่นางจะขอทำนองน้อยไชยา ขอช่วงบทจำหน่ายเพียงขอจะยกมือสาทำนองขอพม่า และขอลาตอนกลางคืนใช้ทำนองขออื้อ³⁴

ภาพที่ 8 การแสดงลิเกของคณะ ส.สันคະຍອມ 2 พ.ศ. 2542 (ซ้าย)

การแสดงลิเกเรื่องวรรณพราหมณ์ของคณะลิเก ส.สันคະຍອມ 2 พ.ศ. 2549 (ขวา)

(ที่มา: มาลี ชุมภูศรี และตุ่นแก้ว ดวงฤทธิ, 2564)

³⁴ สัมภาษณ์แม่ตุ่นแก้ว ดวงฤทธิ อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 55/1 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยทราย ตำบลห้วยทราย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2564.

ข้อห้ามและข้อปฏิบัติของคณะลิเก ส.สันคะยอม 2

คณะลิเก ส.สันคะยอม 2 มีครูเป็นพ่อแก่หรือฤาษีตาแว้ว เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพประจำคณะ ด้วยคณะ ส.สันคะยอม 2 เป็นคณะใหญ่ ในอดีตมีสมาชิกคณะร่วมแสดงแต่ละงานไม่ต่ำกว่า 50 คน จึงมีข้อห้ามและข้อปฏิบัติหลักของคณะมาตั้งแต่ก่อตั้ง ดังต่อไปนี้

(1) ห้ามนอนหลับบนตั่งลิเก เพราะอยู่ตรงสายตาพ่อแก่ เชื่อว่าพ่อแก่จะอำ ต้องเว้นเป็นทางตรงกลาง เพื่อให้ครูบาอาจารย์ดูแลรักษา

(2) ผู้หญิงให้นอนในโรงลิเก ผู้หญิงโสดให้นอน 2 ข้างหิ้งพ่อแก่ ผู้ชายให้นอนข้างนอกโรงลิเก ยกเว้นนักแสดงที่เป็นสามีภรรยา หากนอนคู่กันให้นอนข้างในสุดของโรงลิเก

(3) ห้ามข้ามผ้าฉากหรือไม้ชิงฉากลิเก

(4) ห้ามข้ามอุปกรณ์การแสดง ทั้งระนาด กลอง ฉิ่ง ฉาบ และดาบ

(5) สมาชิกในคณะได้ถึงแก่กรรม ให้ทำการบอกกล่าวขอขมาพ่อแก่ให้แก่ผู้ตาย

(6) ข้าวสารับแรกและน้ำต้องถวายพ่อแก่ก่อนทุกครั้ง สำหรับถัดไปก็นำไปให้ผู้อาวุโสของคณะตามลำดับ

(7) ห้ามปัสสาวะตรงเสากลางโรงลิเก

(8) ถ้าไม่ได้บวงสรวง 7 วัน ห้ามเล่นเรื่องพญาอรินทุม เต้าน้อยทองคำ และพันท้ายนรสิงห์ เชื่อว่าคณะลิเกจะแตกแยกทะเลาะวิวาทกัน

(9) เมื่อแสดงเสร็จให้กราบขอขมาผู้แสดงอาวุโสกว่าทุกคน และหากรุ่นเดียวกันให้ขอโหสิกรรมแก่กัน

(10) งดเว้นการนั่งกอดเข้าขณะอยู่บนเวที

(11) งดเว้นการเดินผ่านหน้าเวทีขณะทำพิธีโหมโรง

(12) ห้ามแต่งตัวบริเวณหน้าหิ้งพ่อแก่

(13) ไม่นั่งห้อยขาบนเวที

(14) ไม่เดินขึ้นบนเวทีหรือรื้อนวยบริเวณเวทีขณะทำการเบิกโรง

(15) ไม่นอนหลับขณะที่บรรเลงเพลงสาธุการ

(16) ห้ามนอนหลับช่วงตีรวลกลองส่งตะวัน (รวสามลา) ในเวลา 18.00 น.

(17) ไม่คว่ำหน้ากระຈกที่ใช้แต่งหน้า

(18) กลองตีสัญญาณ เรียกรับประทานอาหารตี 6 ครั้ง เรียกประชุมตี 9 ครั้ง และเกิดเหตุการณ์ผิดปกติตี

รวกลอง

ภาพที่ 9 ไหว้ครูลิเกพื้นเมืองล้านนาคณะ ส.สันคะยอม 2 เมื่อ พ.ศ. 2542
(ที่มา: นิเวศน์ ชุมภูศรี, 2542)

สถานะคณะลิเกพื้นเมือง ส.สันคะยอม 2 ในปัจจุบัน

ในปัจจุบันคณะลิเกพื้นเมืองล้านนา ส.สันคะยอม 2 ยังคงรับแสดงลิเกพื้นเมืองล้านนาทั่วภาคเหนือและทั่วประเทศ โดยมีพ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี เป็นหัวหน้าคณะ ทำหน้าที่ด้านพิธีกรรม ควบคุมการติดตั้งเวทีแสงสีเสียง และร่วมแสดงด้วยในบางโอกาส นายชัยชนะ ชุมภูศรี บุตรชายคนโตช่วยในเรื่องติดตั้งเวทีและควบคุมแสงสีเสียง ส่วนธิดา 2 คน คือ นางสาวฐิตาภรณ์ ชุมภูศรี และนางสาวธัญวลัย ชุมภูศรี จะรับแสดงทั้งบทนางเอกและบทบาทอื่น ๆ ส่วนภรรยา คือ แม่มาลี ชุมภูศรี ทำหน้าที่ติดต่อประสานงาน ดูแลนักแสดง และร่วมแสดงด้วยในบางโอกาส ปัจจุบันในการทำการแสดงแต่ละงานจะมีสมาชิกคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 ประมาณ 15 - 20 คน มีเครื่องเสียง เครื่องไฟ เวที และรถบรรทุกเวทีอุปกรณ์การแสดงประจำของคณะ จึงทำให้มีความสะดวกสามารถออกเดินทางทำการแสดงได้ทั่วประเทศ และติดต่อการแสดงได้ที่หมายเลขโทรศัพท์ 081 2870087 หรือ 089 8557415 เฟซบุ๊ก (Facebook) ลิเกคณะ ส.สันคะยอม สอง และที่อยู่บ้านเลขที่ 239 หมู่ที่ 10 บ้านเหล่า ตำบลทุ่งต้อม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ 50120

ภาพที่ 10 เวทีและการแสดงลิเกพื้นเมืองล้านนาคณะ ส.สันคะยอม 2 ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2563)

(ที่มา: นิเวศน์ ชุมภูศรี, 2563)

สรุป

ลิเกพื้นเมืองล้านนาคณะ ส.สันคะยอม 2 เป็นลิเกที่ผสมผสานทั้งลิเกที่ปรับมาจากลิเกพื้นเมืองสยามที่เดินทางออกเร่เปิดวิกในจังหวัดเชียงใหม่ กับลิเกที่ปรับโดยครูดนตรีและนาฏศิลป์ไทยคุ่มท่าเจดีย์แก้วของเจ้าดารารัศมี พระราชชายา ได้ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2498 โดยพ่อทองสุข ชุมภูศรี บ้านสันคะยอม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ ที่เป็นลูกศิษย์สืบทอดมาจากคณะ ส.ประเสริฐศิลป์ ของพ่อแสน เตจ๊ะ บ้านสันคะยอม ที่ก่อตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2490 เป็นคณะลิเกที่ได้รับความนิยมเดินทางเปิดวิกทำการแสดงทั่วทุกจังหวัดในภาคเหนือ และมีโอกาสได้เดินทางไปทำการแสดงที่กรุงเทพมหานคร จนกลายเป็นตำนานบทลิเกสู่บทละครจอแก้ว ทั้งเรื่องสี่ยอดกุมาร (ดินน้ำลมไฟ) และนางสิบสอง (พระรถเมรี พระสุนทรนโมราห์) เรื่องที่นำมาแสดงลิเกมีทั้งวรรณกรรมชาดกนอกนิบาตล้านนาและเรื่องเล่าท้องถิ่นนิยายร่วมสมัย ปัจจุบันมีการสืบทอดบริหารคณะลิเกเป็นรุ่นที่ 2 โดยพ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี ซึ่งมีศักดิ์เป็นหลานลุงของพ่อทองสุข ชุมภูศรี ในอดีตครั้งที่ลิเกได้รับความนิยมอย่างกว้างขวางมีสมาชิกทำการแสดงไม่ต่ำกว่า 50 คน ปัจจุบันด้วยข้อจำกัดหลายประการจึงได้ลดจำนวนลงในการแสดงแต่ละงานประมาณ 15 – 20 คน นอกจากนี้ทางด้านอุปกรณ์การแสดงได้มีการปรับปรุงและพัฒนาให้ถูกใจผู้ชม ทั้งผ้าฉากลิเก เครื่องดนตรีประกอบลิเก แสงสีเสียง และเวที ตลอดจนมีรถบรรทุกสำหรับขนเวที อุปกรณ์การแสดงของคณะตนเอง ขณะเดียวกันแม้ว่าจะทำการปรับปรุงพัฒนาให้มีความทันสมัยหลายประการ แต่หัวใจสำคัญของการแสดงลิเกพื้นเมืองล้านนายังคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ของคณะลิเก ส.สันคะยอม 2 ตามที่อนุรักษ์สืบทอดมา ทั้งการใช้เพลงพื้น การขับเสภา จ้อย และขอทำนองต่าง ๆ ในการแสดงแต่ละครั้ง

เอกสารอ้างอิง

- จักรพันธ์ ปัญญา. (2547). *การศึกษาลวดลายเครื่องแต่งกายเครื่องทรงลึงเก กรณีศึกษาคณะ ส.สันคะยอม 2 บ้านสันคะยอม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่: สาขาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ญาณเทพ อารมณฺ์อุ๋น. (2554). *วิเคราะห์บทเพลง จรัล มโนเพ็ชร*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ: สาขาวิชา มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- ณิชภา นิรัตติศยภูมิ. (2560). *การอนุรักษ์และสืบสานประเพณีบูชาบรรพบุรุษที่เมืองเชียงใหม่ ณ แจ่งศรีภูมิ จังหวัดเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). เชียงใหม่: สาขาวิชาการจัดการศิลปะและ วัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ธนพชร นุตสาระ. (2558). *ลึงเกล้านนา*. กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยกรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- นงค์นุช ไพโรพิบูลยกิจ. (2541). *ลึงเก*. กรุงเทพฯ: คอมแพคท์พรีนซ์
- พลาดิสัย สิทธิธัญกิจ. (ม.ป.ป.). *ลึงเก*. กรุงเทพฯ: บ้านที่กสยาม
- พลาดิสัย สิทธิธัญกิจ. (2545). *ลึงเก*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- มณี พยอมยงค์. (2513). *ประวัติวรรณคดีล้านนา*. เชียงใหม่: คนเมืองการพิมพ์.
- สงกรานต์ สมจันทร์. (2563). *ประวัติดนตรีล้านนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: ส.อินฟอร์เมชันเทคโนโลยี.
- สัมภาษณ์นางสาวณิชภา นิรัตติศยภูมิ นักวิจัยสมทบ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ วันที่ 25 ตุลาคม พ.ศ. 2564.
- สัมภาษณ์แม่ต๋อนแก้ว ดวงฤทธิ อายุ 66 ปี บ้านเลขที่ 55/1 หมู่ที่ 3 บ้านห้วยทราย ตำบลห้วยทราย อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2564.
- สัมภาษณ์พ่อนิเวศน์ ชุมภูศรี อายุ 34 ปี บ้านเลขที่ 239 หมู่ที่ 10 บ้านเหล่า ตำบลทุ่งต้อม อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2564.
- สัมภาษณ์แม่บานเย็น เตจ๊ะ อายุ 77 ปี บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 3 บ้านสันคะยอม ตำบลมะขามหลวง อำเภอ สันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2564.
- สัมภาษณ์พระครูปลัดมานพ ชยวุฑโฒ วิทยาทอง อำเภอต๋อยสะแกด จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 19 ตุลาคม พ.ศ. 2564.
- สัมภาษณ์พ่อหล้า เตจ๊ะ อายุ 84 ปี บ้านเลขที่ 34 หมู่ที่ 3 บ้านสันคะยอม ตำบลมะขามหลวง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ. 2564.
- สัมภาษณ์พ่อสุเทพ อินคอม อายุ 84 ปี บ้านเตาไห ตำบลทุ่งรวงทอง อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ วันที่ 3 ตุลาคม พ.ศ. 2564.

สุจินดา ไชยากุลสรากร. (2560). *องค์ความรู้ที่เข้มแข็งในการจัดการศิลปะการแสดงลิเกล้านนาของคณะลิเกมีชัยนาฏศิลป์ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). เชียงใหม่: สาขาจัดการการศิลปะและวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2539). *ลิเก*. กรุงเทพฯ: CURS PHALAD PRAO.

สุรียา สมุทคุปต์, พัฒนา กิตติอาษา และศิลปกิจ ตี๋ขันติกุล. (2541). *แต่งองค์ทรงเครื่อง : “ลิเก” ในวัฒนธรรมประเทศไทย*. นครราชสีมา : ห้องไทยศึกษานิตส์.

แสงดาว ณ เชียงใหม่. เจ้า. (2517). *พระประวัติพระราชชายา เจ้าดารารัศมี*. เชียงใหม่: กลางเวียง.

อรัญ ยูแบงค์ และสมคิด ชัยวัฒน์. (2532). *ค่านิยมทางสังคมและศาสนาต่อการแสดงลิเกในล้านนา*. (รายงานผลการวิจัย). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยพายัพ.